

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук і соціальних технологій
Кафедра соціології

Магістерська робота

освітній ступінь - магістр

на тему: **ЛГБТ-активізм в Україні: суспільний рух у перехідному суспільстві**

Виконав: студент 2-го року навчання
спеціальності
054 – Соціологія

Авраменко Андрій Вадимович

Керівник: Яковлев М.В.,
кандидат політичних наук, доцент

Рецензент: Гомза І.А.,
кандидат політичних наук, доцент

Київ – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬНИХ РУХІВ	8
1.1. Теоретичні підходи до вивчення суспільних рухів.....	8
1.1.1. Поняття та класифікація.....	8
1.1.2. Теорії виникнення та розвитку суспільних рухів	10
1.1.3. Репертуар незгоди.....	20
1.1.4. Суспільні рухи у політиці незгоди	24
1.2. ЛГБТ-рух як новий суспільний рух.....	25
РОЗДІЛ II. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	32
2.1. Кейс-стаді: визначення і проблеми застосування.....	32
2.2. Збір емпіричного матеріалу	39
РОЗДІЛ III. ЛГБТ-АКТИВІЗМ В УКРАЇНІ	44
3.1. Передумови виникнення гомосексуальних рухів у Центрально- Східній Європі	44
3.2. Особливості перехідного суспільства України.....	46
3.3. Виникнення та еволюція ЛГБТ-руху в Україні	49
3.4. ЛГБТ-активізм в Україні: аналіз емпіричного матеріалу	53
3.4.1. Активізм та активісти: темпоральність понять	53
3.4.2. Поштовх до активізму	56
3.4.3. Мотивація активістів	59
3.4.5. Переломна точка.....	64
3.4.6. Солідарність і розподіл ресурсів.....	66
3.4.7. ЛГБТ-рух і політика	68
3.4.8. Можливості впливу ЛГБТ-руху в Україні	74
ВИСНОВКИ	78

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81
ДОДАТКИ	88
Додаток 1. Гайд експертного інтерв'ю.....	88
Додаток 2. Транскрипт інтерв'ю.....	91

ВСТУП

ЛГБТ-рух – умовна сукупність суспільних рухів, подекуди цілком розрізнених груп¹, які об'єднує стигматизація та дискримінація через сексуальну орієнтацію чи гендерну ідентичність (тут і надалі – СОГІ) (Engel, 2001). Останнім часом, ЛГБТ-рух отримує все ширшу культурну та інституційну репрезентацію, а також інструменталізується як з правого, так і з лівого боку політичного спектру (Кондаков, 2018; Mucciaroni, 2011). В добу ідентитарного дискурсу дослідники звернулись також до інтерсекційного теоретичного підходу, що досліджує перетин різних форм пригнічення та домінування (Bernstein, 2005).

Політична дискусія навколо ЛГБТ-руху нерідко оперує риторикою «зіткнення цивілізацій» (Klein, 2016), де протиставляються суспільства з ліберальними постматеріалістичними цінностями та суспільства з переважно консервативними установками (у парадигмі теорії модернізації та ціннісного зсуву Р. Інглгарта). Подібні поляризаційні розломи, звісно, пролягають і всередині окремого суспільства, незалежно від його домінантної культури. В Україні у дискурсі опонентів ЛГБТ-руху за ним закріпився ярлик лівого, або, за словами колишнього Секретаря РНБО України О. Турчинова, «неомарксистського» руху (Турчинов, 2018).

В умовах соціальних трансформацій, особливо після перемоги Євромайдану та завдяки сприянню європейських партнерів України, ЛБГТ-рух в Україні домогся помітних успіхів: у 2015 році була ухвалена антидискримінаційна поправка до Кодексу законів про працю, з 2016 року в Києві та інших містах регулярно відбуваються маніфестації ЛГБТ-руху, що мобілізують все більше пересічних громадян. Проте, з іншого боку, український ЛГБТ-рух розвивається в умовах консервативного повороту, а

---

¹ До ЛГБТ відносять лесбійок, геїв, бісексуалів та трансгендерів. Інколи цей перелік ще більш розширюють, проте наразі така аббревіатура є найбільш конвенційною у вжитку.

зі збільшенням видимості зростає і частка його опонентів. Опитування Аналітичного центру «Рейтинг» (Аналітичний центр RATING Pro, 2016) щодо посилення консерватизму у нашій країні демонструє: у 2016 році 69% опитаних виступали за повну заборону одностатевих відносин в Україні (у 2012 таких було 60%). За результатами загальнонаціонального дослідження «Що українці знають і думають про права людини», проведеного у 2017 році Фондом «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» та Центром інформації про права людини за ініціативою Омбудсмана та підтримки ПРООН в Україні, 46,9% респондентів готові безумовно або за певних обставин обмежити права ЛГБТ-людей (Бекешкіна, Печончик & Яворський, 2017).

Головними цілями ЛГБТ-руху в Україні є зміна законодавства у частині ухвалення закону про цивільні партнерства та внесення СОГІ до переліку ознак злочинів на ґрунті ненависті. Крім юридичних, можна виділити і соціальні цілі: більша видимість ЛГБТ-спільноти, зменшення її стигматизації. Незважаючи на деякі успіхи руху у попередні роки, вищезгадані цілі залишаються не досягнутими. ЛГБТ-рух співпрацює з органами влади України, міжнародними донорами та мережами громадських організацій та активістів.

Україна, яка першою на пострадянському просторі декриміналізувала гомосексуальні зв'язки у 1991 році, перебуває у просторі зіткнення протиборчих тенденцій. Звідси постає **актуальність** питання. ЛГБТ-рух повинен відповідати на вищезгадані виклики та розвиватись в умовах пострадянської і постмайданної трансформації суспільства, якому загалом притаманна низька низова активність громадян і домінування інституціоналізованого громадянського суспільства, залежного від іноземної допомоги.

Якщо західний ЛГБТ-рух розвивався лінійно від поміркованого (асиміляціоністського) гомофільного руху та після 1969 року перейшов у форму більш радикального, в Україні такої тяглості не було. Водночас, у вітчизняному дискурсі активістів простежуються риси обох течій.

В Україні систематичний огляд та аналітика розвитку ЛГБТ-руху проводились в основному самими ЛГБТ-організаціями у вигляді щорічних звітів. Науковці здебільшого описували становище ЛГБТ-спільноти та рівень гомофобії в Україні (Martsenyuk, 2012) чи зв'язок між релігією і ставленням до гомосексуалів (Виноградов, Швець, 2014). У 2016 році було опубліковане соціологічне дослідження «Післяреволюційна Україна: толерантність чи ухил вправо?», що проаналізувало зміну ставлення українців до ЛГБТ на основі даних двох опитувань 2013 і 2016 років, а також праворадикальний дискурс стосовно ЛГБТ (Шестаковський, Трофименко, Касянчук & Вознесенський, 2016).

Втім, в останні роки почали з'являтися і публікації, присвячені саме ЛГБТ-руху як суспільному руху та його особливостям. Марина Шевцова описала зміну стратегій українського ЛГБТ-руху після Євромайдану (Shevtsova, 2017). Роман Лексіков та Дафна Рачок проблематизували застосування терміну «гомонаціоналізм» до українського контексту (Leksikov, Rachok, 2019). Нам відомо також про магістерську роботу Алли Барсукової щодо конфлікту представників праворадикальних політичних груп та ЛГБТ+ спільноти з 2012 року (Барсукова, 2019).

Об'єктом цього дослідження є активісти українського ЛГБТ-руху.

Предметом дослідження є ЛГБТ-активізм як основний рушій ЛГБТ-руху.

Метою дослідження є розкриття розуміння учасниками ЛГБТ-руху особливостей ЛГБТ-активізму в Україні.

Дослідження ставить перед собою такі **завдання**:

- проаналізувати теоретичні підходи до вивчення ЛГБТ-руху у соціології суспільних рухів;
- концептуалізувати розвиток ЛГБТ-руху в Україні;
- з'ясувати сприйняття загроз і можливостей для своєї діяльності ЛГБТ-активістами, розкрити їхні уявлення про рух;
- з'ясувати мобілізаційний та політичний потенціал ЛГБТ-руху в Україні.

Для подібного дослідження доцільно використати якісну методологію кейс-стаді (Snow, Trom, 2002, с.146-166). Збір емпіричної основи аналізу проводився у вигляді серії напівструктурованих інтерв'ю з представниками ЛГБТ-руху з Києва та інших регіонів, що як мінімум один рік були залучені у рух, і включатиме різні його напрями, наприклад, батьківські організації ЛГБТ-дітей, ЛГБТ-військові тощо.

Вибірка респондентів проводилася за методом навмисної вибірки, тобто автор відібрав 10 інформаційно насичених випадків максимальної варіації для дослідження різних аспектів руху. Напівструктуровані інтерв'ю допомогли розкрити стратегії розвитку ЛГБТ-руху, суб'єктивні уявлення його рушійної сили – активістів, виявити фактори їхньої мотивації та мобілізації.

Дослідження ґрунтується на теорії депривації, політичних можливостей і концептуалізації суспільних рухів у парадигмі політики незгоди, розроблених Сідні Тарроу та Чарльзом Тіллі.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СУСПІЛЬНИХ РУХІВ

1.1. Теоретичні підходи до вивчення суспільних рухів

1.1.1. Поняття та класифікація

В українській науці більш традиційним було поняття «суспільно-політичний рух». Як зазначає Іван Гомза, його перевагою є те, що воно включає в себе політичну складову руху, чого нема у англomовному терміні *social movement* (Гомза, 2018, с.10). Проте не всі рухи себе позиціонують таким чином, і для зручності в межах цього дослідження ми користуватимемось визначенням «суспільний рух».

Іван Гомза подає два визначення суспільних рухів, лаконічне і загальне та більше нюансоване (Гомза, 2018, с.10-12). Згідно з першим, суспільний рух означає *«групу людей, що прагне змін у колективній поведінці»*. Друге визначення окреслює суспільний рух як *«організаційну форму діяльності колективних акторів, яка спрямована на характер соціальної структури суспільства, політичні інститути, які її регулюють, чи культурні шаблони соціальної взаємодії»*.

Згідно з Чарльзом Тіллі і Сідні Тарроу, суспільний руху є (Tilly, Tarrow, 2015, с.11):

1. послідовною кампанією;
2. низкою публічних акцій, що включають марші, пікети, мітинги, створення спеціалізованих об'єднань, заяви, петиції, написання листів, лобізм;

3. публічно повторюваним проявом набору WUNC² (за першими літерами англomовної аббревіатури: worthiness – гідність, unity – єдність, numbers – кількість, commitment – цілеспрямованість) через носіння певного кольору, ходу організованими колонами, роздачу символіки, що доносить цілі кампанії, вигукування гасел, пікетування державних установ.

Ч. Тіллі і С. Тарроу наголошують, що суспільні рухи – це історична, а не універсальна категорія, і поширена вона далеко не у всіх куточках сучасного світу. Суспільно-політичні рухи виникли лише трохи більше двох століть тому як ненасильницька форма відстоювання своїх вимог.

Суспільні рухи вже давно є предметом вивчення соціології. Для початку, розглянемо їхню класифікацію, запропоновану американськими соціологами Джеймсом ДеФронцо та Йонджин Джіль у книзі «Соціальні проблеми та суспільні рухи» (DeFronzo, Gill, 2019, с.27-29). За ставленням до соціальних змін суспільні рухи поділяють на інновативні (ліберальні), консервативні та реакційні. Перші – прагнуть змін, другі – їм опираються, а треті прагнуть повернутись до колишнього стану речей.³

За сферою суспільних відносин, на яку вони націлені, рухи бувають реформістськими чи революційними. Реформістські рухи пропонують змінити певні паттерни поведінки, культуру чи державну політику (policy) без цілковитої заміщення соціальних інститутів. До реформістських дослідники відносять правозахисні, антивоєнні, екологічні рухи, які прагнуть змінити державну політику чи домінуючу культуру. Прикладами

---

² Нижче ми ще повернемося до цього концепту.

³ Зазвичай він артикулюється як «старі добрі часи».

революційних є, по суті, численні революції, починаючи від Американської та Французької, і до Іранської революції чи Арабської весни.

Крім того, вони виділяють ідентитарні рухи (identity movement), що розвиваються головню серед дискримінованих груп і мають на меті створення нової групової ідентичності пригнічених, нові суспільні рухи, що переймаються питаннями моралі, якості життя чи прагнуть утвердити нову групову ідентичність, а також спасительні чи по-іншому ізбавительні (redemptive) рухи, що прагнуть змінити морально-релігійні переконання індивіда через навернення та демонстрацію віри (зазвичай це і є релігійні, часом фундаменталістські, рухи). За ареалом поширення дослідники виокремлюють транснаціональні рухи, що існують одразу у кількох країнах. Таким є правозахисний рух.

1.1.2. Теорії виникнення та розвитку суспільних рухів

Для аналізу суспільних рухів дослідники розробили чимало теорій, хоча через комплексний і різноманітний характер цього явища, одній-єдиній теорії навряд чи під силу його пояснити. Ще Алексіс де Токвіль та Карл Маркс писали, що індивіди терплять своє несприятливе становище до того часу, поки не усвідомлюють його нестерпність для себе (Clayton & Frosby, 1992, с.44). Ці думки можна вважати предтечею теорії депривації. За її допомогою у роки Другої світової війни почали вивчати колективну поведінку американських солдатів. Дослідники виявили, що у підрозділі з високим темпом підвищень у званнях було більше незадоволення серед солдат, аніж у підрозділі, де підвищували з меншим темпом. Поки не підвищували майже нікого, опитаних цілком задовільняло їхнє становище, однак коли їхніх колег почали просувати по службі, їх власний прогрес почав здаватись їм недостатнім. Звідси дослідники зробили висновок, що

незадоволення суб'єктивним добробутом пояснюється розривом між власним становищем і певним референтним стандартом, а не об'єктивною позицію незадоволеного суб'єкта.

Як зазначають ДеФронцо та Джіль, теорія депривації поділяється на теорію абсолютної депривації та відносної (DeFronzo, Gill, 2019, с.33). За абсолютною, суспільні рухи виникають, коли люди не можуть задовольнити свої основні потреби (їжа, притулок, інші базові потреби). Відносна теорія депривації постулює, що умови життя чи політичні обмеження стають нестерпними тоді, коли люди починають вважати їх невідповідними своїм очікуванням; відносна депривація буває:

1. декрементальною – коли відбувається різке падіння рівня життя внаслідок подій, на кшталт Великої депресії;
2. прогресивною – яка зазвичай передуює революціям – коли після тривалого періоду покращення життя, життєві стандарти падають, а суспільство очікує продовження покращень (Американська та Російська революція 1917 року);
3. аспіраційною – люди отримують інформацію про те, що їхні життєві умови є неприйнятними і це можна змінити (теологія визволення серед католицького кліру Латинської Америки 1960-1970-тих років). Виділяють також моральну відносну депривацію, яка пояснює, чому до дій вдаються навіть ті індивіди, чиє власне становище не є урмленим чи суб'єктивно несприятливим – умови, в яких перебувають інші, є неприйнятними з точки зору власних моральних стандартів. Якщо застосувати вищенаведене до ЛГБТ-руху, то він підпадатиме під визначення аспіраційної відносної депривації.

Підсумовуючи теоретичний доробок вчених, що розробляли теорію депривації, психологині С'юзан Клайтон та Фай Кросбі виокремили такі детермінанти особистої депривації (Clayton & Frosby, 1992):

1. бажання чогось, чого бракує;
2. відчуття індивіда, що він має на це право (entitlement);
3. порівняння себе з іншими;
4. здійсненність (feasibility) – щодо цього детермінанту існують розбіжності: Волтер Гаррісон Рансімен вважав, що для відчуття депривації необхідно усвідомлювати, що бажаний результат є досяжним, тоді як Тед Роберт Гарр навпаки вважав, що депривацію відчують тоді, коли шанси на досягнення своїх цілей є низькими;
5. відсутність почуття вини (self-blame) – детермінант, доданий до класичного переліку американським психологом Ф. Кросбі, означає те, що індивід не повинен відчувати власну вину за свій стан депривації.

Проте якби все обмежувалось окремим індивідом, не виникали би суспільні рухи. Рансімен ввів розмежування на егоїстичну та братську (групову) депривацію. Детермінанти групової депривації є подібними до індивідуальної: бажання домогтися результату для своєї групи, відчуття, що ця група є наділена таким правом і третій, новий елемент – ідентифікація себе з цією групою.

Ми також більш стисло оглянемо інші теорії виникнення суспільних рухів, слідуючи за викладом тих же ДеФронцо та Джіль, а також соціолога Рона Айермана з Лундського університету.

Отож, на додаток до теорії депривації ДеФронцо та Джіль виділяють наступні теорії (DeFronzo, Gill, 2019, с.33-41):

1. теорія мобілізації ресурсів. Згідно з цією теорією, люди, що вмотивовані на створення суспільного руху, повинні мати відповідний доступ до ресурсів для успіху своєї справи;
2. теорію політичних можливостей (або політичного процесу) не задовільняють пояснення через відмінність реальності від очікувань або наявність чи відсутність ресурсів. Вона виносить політичний контекст як ключовий елемент. Іншими словами, для виникнення суспільного руху політичні обставини мають скластися відповідним чином;
3. теорія лідерства передбачає роль виняткового провідника, завдяки якому виникне та успішно розвинеться суспільний рух. Провідники або лідери суспільних рухів бувають харизматичними, інтелектуальними або менеджерськими;
4. теорію фреймів «цікавить» процес, за допомогою якого індивіди сприймають і підтримують певну ідеологію чи програму суспільного руху, або як його лідери презентують (frame) рух широкому загалу;
5. мультифакторна теорія Нейла Смелзера (так звана «теорія доданої вартості») пояснює не лише суспільні рухи, а ширше – різні види колективної поведінки. По суті, вона поєднує багато аспектів викладених вище, враховуючи в аналізі комунікацію, незадоволення, спільні погляди, переломні події, здатність лідерів мобілізувати людей і відповідь на це з боку влади.

Рон Айєрман на кілька десятиліть раніше по-іншому підсумував і описав у хронологічному порядку основні підходи до вивчення суспільних рухів (Eyerman, 1984). Для нього це:

1. історичний матеріалізм, з його марксистським фокусом на робітничому русі і класовому конфлікті;

2. теорія модернізації Талкотта Парсонса, за допомогою якої в одному з ранніх есе він описував нацистський рух, а пізніше у 1971 році – студентський рух у США;
3. оновлений історичний матеріалізм Юргена Габермаса;
4. соціологія дії (акціонізм) Алена Турена, який запропонував враховувати ідентичність актора, роль Іншого, в опозиції до якого формується ідентичність актора, та ситуацію (контекст) суспільних рухів.

На думку Р. Айєрмана, перші три підходи є мало придатними для вивчення нових суспільних рухів, що виникли у 1960-тих роках. Паралельно зі меншенням впливу марксизму на соціальні науки протягом 1980-1990-х років, дослідники справді стали вкрай рідко звертати увагу на те, як капіталізм впливає на суспільні рухи, особливо, коли йдеться про нові суспільні рухи, що ґрунтуються на нематеріалістичних вимогах.

Як пише Володимир Іщенко, нові суспільні рухи тяжіють до децентралізованих, горизонтальних та неієрархічних форм самоорганізації (Іщенко, 2007, с.196). Метою їхньої діяльності є втілення «тут і зараз» принципів і культурних цінностей, на яких повинно будуватись бажане ними суспільство. Іншою характерною ознакою є політизація повсякденного (тут пригадується відоме гасло студентських та феміністичних рухів 1960-1970-тих років «Особисте – це політичне»). Також нові суспільні рухи не мають чіткого класового вираження, хоча вони можуть черпати значну частину підтримки з так званого нового середнього класу високоосвічених людей, що зайняті у сфері послуг і інформаційного виробництва.

Згаданий новий середній клас високоосвічених людей виникає і стає впливовим гравцем в ході переходу від традиційного суспільства, де панують цінності виживання, до секулярного суспільства цінностей

самовираження, згідно з теорією модернізації Рональда Інглгарта та Вейна Бейкера (Inglehart, Baker, 2000). Ще у 1980-тих роках Інглгарт запропонував поширити дослідження цінностей, які проводили у кількох європейських країнах, на інші регіони світу. На основі даних World Values Survey Інглгарт разом з Крістіаном Вельцелем склали культурну мапу світу. Згідно з дослідженням, Україна є секулярним суспільством, де домінують цінності виживання. Ось такий вигляд мала світова культурна карта за результатами останньої, шостої хвилі опитувань World Values Survey, що відбулась у 2010-2014 роках:

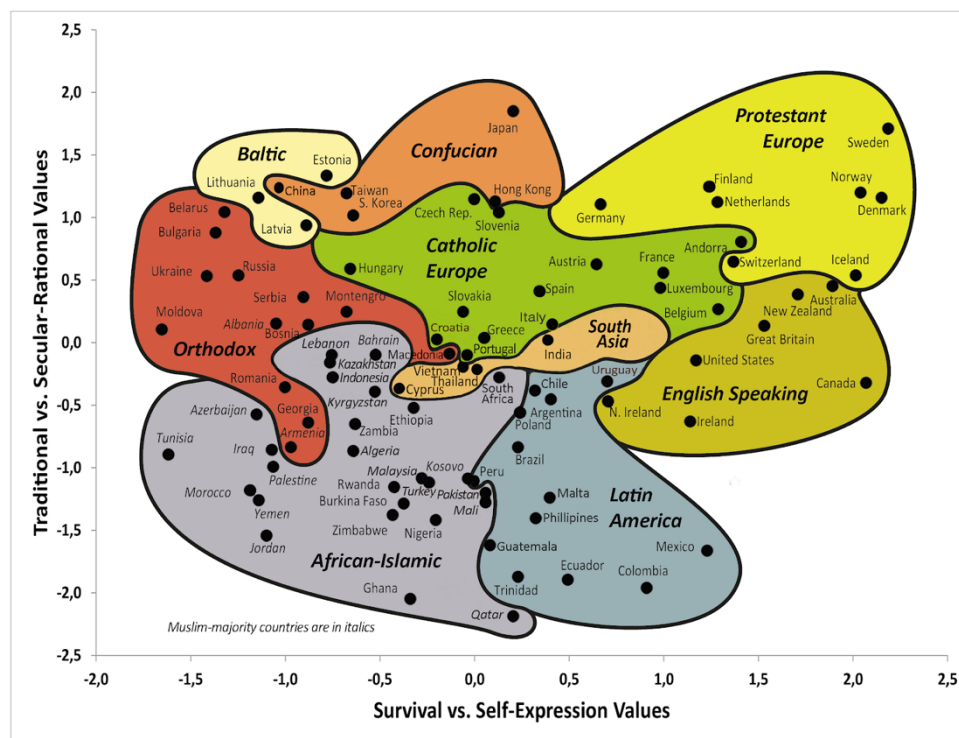
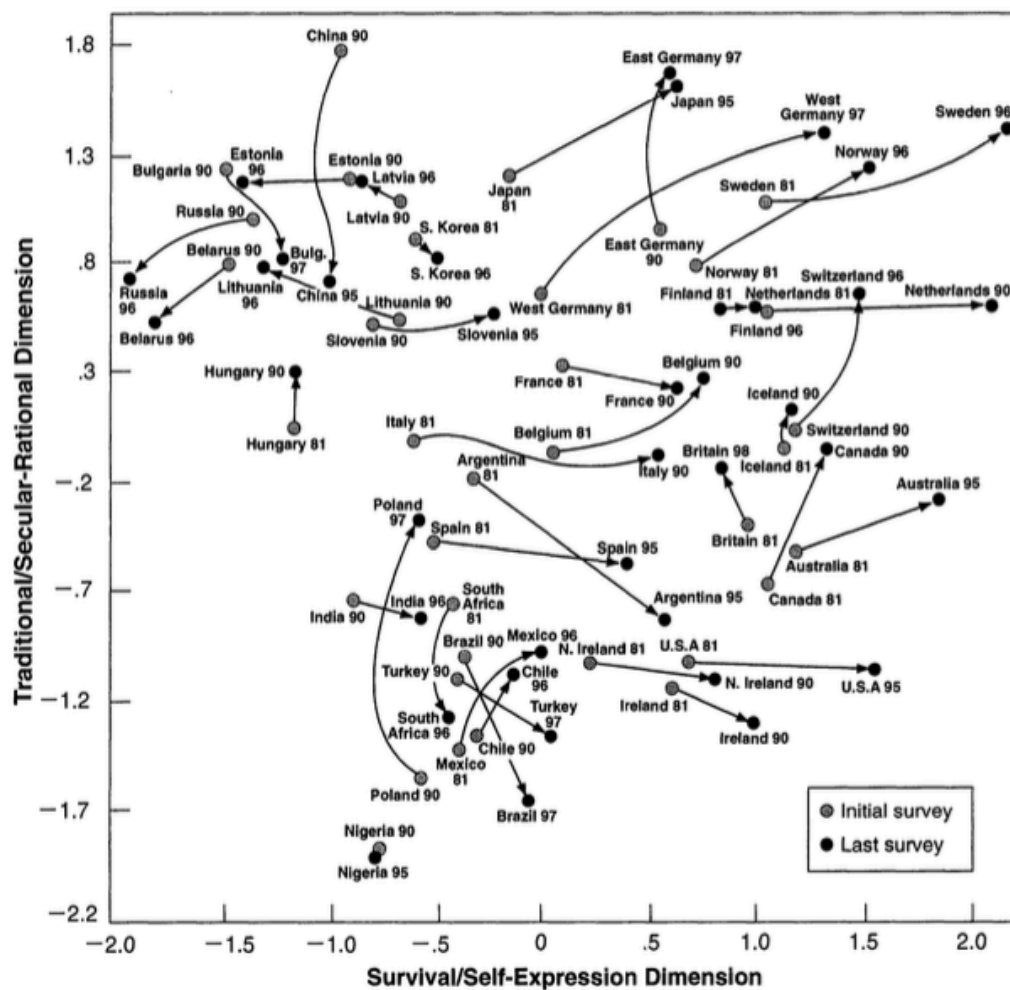

Рисунок 2. Світова культурна мапа Джерело: World Values Survey Association. (n.d.). Retrieved from

<http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp?CMSID=Findings>

Втім, варто розуміти, що перехід до постматеріалістичного суспільства відбувається нелінійно. До прикладу, ось так виглядали зміни культурних цінностей у 38 суспільствах між першими і останніми на час публікації цієї статті (2000 рік) опитуваннями:

призводить до ігнорування важливих закономірностей розвитку суспільних рухів (Hetland, Goodwin, 2013). Автори виступають не лише за економічне, але і політичне розуміння капіталізму. При аналізі ЛГБТ-руху вони пропонують звертати увагу на те, як динаміка капіталістичного розвитку сприяє формуванню ЛГБТ-ідентичностей та солідарності, про що Джон Д'Еміліо (John D'Emilio) писав ще у 1980-тих роках. Також, вони радять зважати на баланс класових сил у суспільстві, класовий склад самого ЛГБТ-руху і ринкову ідеологію.

Арман Маус наголошував на важливості фокусу на тривалих взаємодіях суспільних рухів, урядів та ширших соціальних обставин і розробив модель стадійного розвитку суспільних рухів, що складається з (DeFronzo, Gill, 2019, с.41-43):

1. зародження – велика кількість людей стає незадоволеною певною ситуацією;
2. злиття (coalescence) – суспільний рух стає більш організованим та розвиває свою здатність до накопичення ресурсів;
3. інституціоналізація – влада офіційно визнає рух та реагує на нього, а він засновує мережу пов'язаних організацій;
4. фрагментація – розпад руху після періоду певних успіхів через незгоду його учасників щодо того, чи досягнув рух виконання своїх головних вимог;
5. кінець руху через досягнення цілей, втрату підтримки чи репресії.

На додаток до цієї класичної моделі, Маус також писав про відродження руху після гаданого кінця. Феміністичний чи ЛГБТ-рух є яскравими прикладами відроджень, бо кожен може поділити на три основні хвилі.

Стівен Енджел у своїй книзі «The Unfinished Revolution. Social Movement Theory and the Gay and Lesbian Movement» обирає для порівняння два кейси⁵: сучасні американський та британський ЛГБТ-рухи, які еволюціонували паралельно, починаючи з 1970-го року (Engel, 2001). Його цікавить, як різні політичні умови впливають на розвиток, діяльність та стратегію руху: порівнюються на перший погляд подібні системи: більш централізована Велика Британія з гомогенним населенням, історичним класовим конфліктом і відсутністю ідентитарних рухів та децентралізовані США з потужним рухом за громадянські права.

Енджел зазначає: жодна теорія не в змозі пояснити всіх аспектів руху, і одна теорія не обов'язково повинна суперечити іншій. Він пропонує досліджувати ЛГБТ-рух за допомогою моделі політичного процесу.

Його перевагою автор називає поєднання різних аналітичних рамок аналізу. Він починає з мікрорівня: класичної⁶ та теорії раціонального вибору, які концентруються на особистій мотивації учасників руху. Таким чином колективна поведінка не розглядається з точки зору політики. З поширенням суспільних рухів у США у 1960-тих роках ця теорія не задовільняла дослідників, і вони запропонували теорію мобілізації ресурсів – яка перемістила питання на мезорівень – не чому індивіди протестують чи виступають за щось, а як ця участь стає можливою. В суспільстві завжди є певна незгода, але її недостатньо для виникнення руху – необхідні ресурси та організація.

Ці теорії, що стали особливо популярними у США і робили наголос на індивідуальній чи колективній агентності, протиставлялись марксистському підходу, який фокусується на структурних факторах. Як пише Енджел, перші три теорії не казали нічого про солідарність

---

⁵ Детальніше про кейс-стаді див. Розділ II.

⁶ С. Енджел не розкриває поняття «класична теорія», але очевидно мається на увазі теорія масової поведінки.

чи колективну ідентичність. Теорія нових суспільних рухів поєднала мікро- і макроаналіз, щоб пояснити рухи, що засновані не на класовій свідомості, а колективній ідентичності. Ця ідентичність, як вже було згадано, є характерним явищем індустріально розвиненого і пізньокапіталістичного суспільства. Теорія покликана пояснити чому індивіди беруть участь у колективній поведінці через артикуляцію незадоволення, водночас визнаючи структуралістський погляд на ідентичність. У відповідь на теорію нових суспільних рухів Американська школа була змушена теж взяти до уваги макрорівень, тобто взаємодію між державою і суспільним рухом. Таким чином виникла теорія політичних можливостей, похідною від якої є трифакторна модель політичного процесу (МПП). МПП бере до уваги дві динаміки руху – його формування і підтримання (maintenance). За цією логікою ми проводили опитування активістів.

Політичні можливості бувають короткостроковими (наприклад, електоральні зсуви) чи довгостроковими (наприклад, війна чи зміна зовнішньополітичного вектору держави).

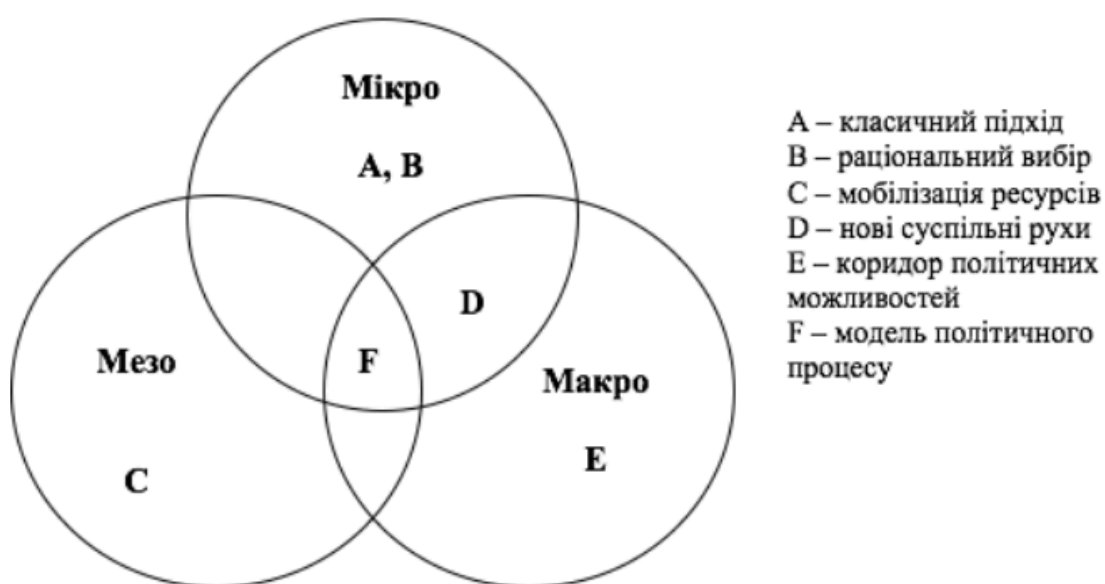

Рисунок 1. Модель політичного процесу. Джерело: Engel, 2001, с.12

1.1.3. Репертуар незгоди

Демонстрація вимог суспільного руху є перформативною, тобто спрямованою на глядача, чию підтримку прагнуть залучити, а способи вираження незгоди еволюціонують в ході історичного розвитку, змінюючи репертуар незгоди. І. Гомза підкреслює, що Чарльз Тіллі не випадково використовує такий ненауковий термін, адже метафора репертуару незгоди напряду відсилає до театральності. Гомза підсумовує репертуар незгоди як *«набір засобів вираження свого незадоволення, доступний соціальним групам»* (Гомза, 2018, с.116).

Ч. Тіллі та С. Тарроу детально описують репертуари незгоди (Tilly, Tarrow, 2015, с.49-72). Вчені нагадують, що колись петиції мали індивідуальний характер: їх подавали до лорда з проханням про звільнення від військової служби чи зменшення акцизних зборів. Потім їх апропріював британський рух за скасування рабства як масовий інструмент вимог до влади. З плином діджиталізації ми отримали інститут електронних петицій, які підписують онлайн.

Так само з маніфестацією як найтиповішою формою вуличної акції – цій формі масового невдоволення лише близько двох сотень років. Першопочатково вона нагадувала релігійні процесії до місця відправлення культу. У 1830-тих роках її почав використовувати чартистський рух у Британії, а згодом – ширший робітничий рух. Після революційного 1848 року і з розповсюдженням соціалістичних ідей така форма масового

протесту поширилась по всьому індустріалізованому світу. Історію прайду, що налічує всього 51 рік, ми обговорили вище.

У США популярними були так звані марші на Вашингтон, які ввдбувались з найрізноманітнішими вимогами. Чи не найбільш відомим був «Марш на Вашингтон за робочі місця і свободу» 1963 року, в ході якого Мартін Лютер Кінг виголосив свою знамениту промову. Американський ЛГБТ-рух також організовував подібні акції. Вперше у 1979 – у відповідь на вбивство першого політика-відкритого гея Гарві Мілка, потім такі марші відбулись у 1987, 1993 та 2000 роках (Engel, 2001, с.15).

Виник також індивідуальний протест, що існує не лише у формі одиночного пікету. Деякі демонстранти вдаються до крайніх форм перформансу – самогубства. Візьмімо до прикладу самоспалення, про що детально пише Майкл Біггс (Biggs, 2013). Воно існувало в релігійних традиціях буддизму протягом століть. Проте у 1950-тих роках саме таким чином буддистські монахи почали протестувати проти політики режиму Нго Дінх Дьєма, що переслідував буддистів у Південному В'єтнамі. Найвідомішим випадком стало самоспалення Тхіть Куанг Дика, фото якого облетіло засоби масової інформації всього світу. Згодом цей спосіб взяли на озброєння американські активісти, що протестували проти війни у В'єтнамі, а ще трохи пізніше він досягнув радянського блоку. У 1968 році в Україні самоспалення вчинив Василь Макух. Потім були Ян Палах, Олекса Гірник, Валентин Бадиляк і ще багато випадків у країнах соцтабору. Подібний прояв незгоди використовували і ЛГБТ-активісти. У 1999 році італійський письменник Альфредо Ормандо вчинив акт самоспалення на знак протесту проти доктрини Католицької церкви щодо гомосексуальності. І з протилежного табору теж вдавались до самогубства: французький історик Домінік Веннер застрелив себе, протестуючи проти легалізації одностатевих шлюбів і «занепаду європейської цивілізації».

Оскільки вимоги суспільно-політичних рухів завжди мають на меті бути видимими для широкої публіки, перформативність досягається не лише шокуючим для більшості актом суїциду, але і його місцем та обставинами. А. Ормандо спалив себе навпроти базиліки Святого Петра у Ватикані, Д. Веннер застрелився у головному соборі Франції – соборі Паризької Богоматері (при тому, сам він був язичником), В. Макух спалив себе на Хрещатику напередодні святкувань річниці Жовтневої революції.

Іншою тактикою є окупація простору, що може бути тимчасовою або тривалою (рух «Захопи Волл-стріт у США» чи наметові містечка революцій 1990, 2004 та 2013-2014 років). Вона теж сягає витоків XIX століття, з піком у русі за громадянські права і антивоєнному русі у США у 1960-тих роках. Інколи вона також стає театралізованим дійством – лежачим протестом. Наприклад, представники французького гей-руху Act Up-Paris демонстративно лягали на землю, протестуючи проти недостатніх, на їх думку, зусиль держави щодо боротьби з ВІЛ/СНІДом. Так само учасники Євромайдану лягали перед входом до приміщення Генеральної прокуратури України 9 грудня 2013 року, протестуючи проти затримань активістів.

Соціальний остракізм як форма протесту отримав назву «бойкот» на честь британського земельного управителя Чарльза Бойкотта в Ірландії, якого у 1880 році уникали місцеві селяни через небажання знизити орендну плату за землю у маловрожайний рік. У квітні 2019 року Бруней оголосив про намір запровадити смертну кару через побиття камінням засуджених за одностатеві зв'язки. У відповідь ряд знаменитостей, серед яких Джордж Клуні, Еллен ДеДженерес та Елтон Джон, та компаній (Deutsche Bank, JPMorgan, Financial Times) закликали бойкотувати мережу преміум-готелів, які належать султану Брунея (Dixon, 2019). За кілька місяців після початку кампанії султан Хассанал Болкіах у відеозверненні до народу заявив, що

продовжить дію мораторію на смертну кару, а країна ратифікує Конвенцію ООН проти катувань (Westcott, Wright, 2019).

Важко переоцінити також значення інтернету та сучасних технологій для транснаціонального поширення протестних рухів. Знову ж таки, починаючи від перших міжнародних коаліцій за заборону работоргівлі і до так званих «твіттер-революцій» в Ірані, на Близькому Сході чи всесвітнього кліматичного протесту дітей, який розпочала шведська активістка Грета Тунберг. Часто така кампанія має форму флеш-мобу, тобто приурочена до якоїсь події і покликана максимізувати мобілізацію у певний період. Цифровий активізм може проявлятися навіть просто за допомогою спеціальних рамок для світлин профілю у фейсбуці, які транслюють незгоду з певною політикою, як це масово застосовували користувачі під час президентських виборів 2019 року в Україні чи щороку до дня Маршу рівності.

Як бачимо, різні форми перформансів незгоди (в оригіналі – *contentious performances*) стали модулярними – їх можуть використовувати у найрізноманітніших протестах обидві сторони конфлікту. Хоча, як ми вже зазначили, форми протесту залежать від безпосередньої соціальної організації. Наприклад, масові заворушення (вуличні безлади) з побиттям вітрин і підпалом автівок, як це відбувається у США чи Франції, практично ніколи не відбувались в Україні, навіть під час найбільших суспільних потрясінь.

Прайд-марш – порівняно нова для України концепція, що була імпортована зі США. Ключовою ознакою прайду є високий ступінь театралізованості, що особливо характерно для сучасного окуларцентричного⁷ світу. Сам безпосередній марш може стати цікавим предметом для етнографічного дослідження: як одягнені учасники, які

---

⁷ Окуларцентризм – центральність візуального у західній культурі у порівнянні з іншими сенсорними вимірами.

слогани вони використовують, яке символічне навантаження несуть їхні плакати, як хода видозмінюється з року в рік.

1.1.4. Суспільні рухи у політиці незгоди

У цьому підрозділі ми спробуємо окреслити ЛГБТ-рух у парадигмі політики незгоди. Цей концепт (в оригіналі – *contentious politics*) був запропонований Чарльзом Тіллі для вивчення суспільних рухів, починаючи від найбільш ранніх (боротьба за скасування рабства) і до найсучасніших.

Для початку, слід з'ясувати, що мається на увазі під «політикою незгоди». У однойменній книзі Ч. Тіллі у співавторстві з Сідні Тарроу визначають її як взаємодії, де актори за допомогою публічних акцій висувають вимоги до влади (Tilly, Tarrow, 2015, с.7-11). При цьому, вони (актори) опираються на усталені форми колективної дії або винаходять нові (репертуар). Для досягнення своїх цілей актори формують альянси з впливовими членами своєї політії⁸, користаються з переваг існуючого політичного режиму (або пристосовуються до його несприятливих умов), просувають свої вимоги за допомогою набору інституційних та позаінституційних засобів. Вимоги можуть бути адресовані не лише владним інститутам, але й іншим акторам чи третій стороні. Колективні дії мають координований характер на основі спільної програми чи інтересів. Незгода (*contention*) входить у сферу політики тоді, коли починає взаємодіяти з агентами влади. Влада, що встановлює юридичні норми і володіє апаратом примусу, може фігурувати тут не лише як прямий суб'єкт вимоги, але і в якості регулятора, гаранта чи монітора (спостерігача).

---

⁸ Політія – політичне утворення, група людей, що мають колективну ідентичність, організовані за допомогою інституціоналізованих соціальних відносин і здатні до мобілізації ресурсів.

Влада завжди встановлює правила, що регулюють висловлення незгоди: хто може висувати вимоги, якими засобами, з якими наслідками. Звісно, це не означає, що актори не можуть порушувати існуючі правила. Приміром, у Білорусі держава послідовно відмовляє у реєстрації ЛГБТ-організаціям, не кажучи вже про свободу зібрань. Натомість в Індії регулярно відбувались легальні ЛГБТ-маніфестації навіть у часи, коли одностатеві зв'язки були криміналізованими (до 2018 року). В Росії навпаки – кримінального переслідування за одностатеві зв'язки немає, проте держава не санкціонує ЛГБТ-виступи і придушує політичний ЛГБТ-активізм.

1.2. ЛГБТ-рух як новий суспільний рух

Суспільний рух базується на організації, мережі, традиції і солідарності, що складають його базу. Що свідчить про ЛГБТ-рух саме як суспільний рух? Якщо група осіб збирається на кінопоказ, тренінг для психологів, лекцію чи просто для спілкування у громадському центрі (community centre) – це не означатиме соціального руху (хоча може стати його базою). Соціальним рухом він стане тоді, коли перестане існувати лише для задоволення потреб його безпосередніх учасників, а його діяльність буде спрямована назовні. Тобто актори за допомогою розмаїтого репертуару почнуть прагнути змін у суспільстві, і ці вимоги складатимуть послідовну кампанію до влади чи інших соціальних груп.

Власне, саме таким чином з простого зібрання у барі у США зародився сучасний гей-визвольний рух (від вживаної тоді англомовної самоназви *gay-liberation movement*; при тому від самого початку він включав в себе не лише геїв). Йдеться про бар Стоунволл-інн у Нью-Йорку у 1969 році, де збиралися найбільш маргіналізовані представники ЛГБТ-

спільноти. Після чергового епізоду поліцейського рейду, відвідувачі бару несподівано відповіли силою на поліцейське насилля, що переросло у масові сутички, що пізніше увійшли в історію як Стоунволлський бунт. Один з тодішніх активістів Морті Менфорд назвав цю подію *«пунктом відліку для гей-руху, подібно до значення Бастилії для французів»* (Carter, 2005, с.307). М. Менфорд примітний також тим, що разом із своєю матір'ю заснував одну з перших у світі організацію батьків ЛГБТ-дітей – ця форма активізму поширилась також і в Україну, де з 2013 року діє батьківська організація ТЕРГО. Після Стоунволлу відбулось згуртування активістів, створення мережі організацій та друкованих органів, і було вирішено відзначити річницю події. Вже наступного року в Нью-Йорку, Сан-Франциско та Лос-Анджелесі відбулися прайд-марші на згадку про подію, звідки репертуар прайду поширився у велику кількість країн світу і став сьогодні наймасовішим і найбільш помітним способом демонстрації вимог ЛГБТ-руху.

Концепт прайду поривав з попередньою тактикою гомофільного руху, учасники якого вважали, що потрібно завоювати прихильність суспільства, не виділяючись і не провокуючи його, натомість показуючи, що «ми – такі самі». Прайд же не ставив за мету «просити милості» у когось, а натомість став більш радикальною формою протесту. Насправді, події у барі Стоунволл-Інн були не першими подібними заворушеннями: у 1966 році сутички між трансгендерами і поліцією сталися також в кафе Комптона у Сан-Франциско. І хоч цей епізод також призвів до формування соціальної бази трансгендерного руху, його наслідки не були настільки потужними, як події у Нью-Йорку 1969 року.

Важливо зробити суттєве застереження: ЛГБТ-рух не варто сприймати як щось уніформоване, з єдиними цілями і баченням їхнього досягнення. Цей підхід є виправданим у стосунку до багатьох суспільних

рухів. Наприклад, феміністичний рух бореться за покращення становища жінок, проте на Жіночі марші виходять одночасно групи з зовсім різними позиціями, наприклад, прихильники та опоненти легалізації секс-роботи. Інший приклад – християнський рух. В ньому можуть брати участь не лише зовсім різні церковні організації, навіть всередині Католицької церкви можемо знайти реформістів і консерваторів, соціал-демократів, лівих прихильників «теології визволення» чи ультраправих. У Революції Гідності так само брали участь одночасно ліберали, націоналісти і ліві. У всіх трьох прикладах ми бачимо об'єднання лише навколо певної загальної ідеї, що солідаризує різноманітні групи інтересів, при цьому між ними паралельно можуть існувати міжфракційні поділи і конфлікти.

Окремо варто зазначити щодо назви руху. Перший рух за права секс-меншин ґрунтувався на концепції уранізму, яку запропонував німецький адвокат Карл Генріх Ульріхс ще у 1860-1870-тих роках (Кон, 2003, с.16). Цю ж концепцію використав американський поет-соціаліст Едвард Карпентер у праці «Проміжна стаття» (1908). Згодом, після Другої світової війни у США американський рух взяв назву «гомофільний», на цьому етапі він домагався поширення ідентичності⁹, створення мереж взаємодопомоги і з метою визнання гомосексуалів намагався завоювати прихильність з боку широкого суспільства. Після 1969-70 рух перейшов у більш радикальну форму відстоювання своїх прав і став називатись «визвольним рухом геїв та лесбійок», в оригіналі *gay liberation movement*¹⁰. Аббревіатура «ЛГБТ» увійшла до вжитку лише наприкінці 1980-тих років і наразі є найбільш загальноприйнятою і виступає узагальнювальним терміном (*umbrella term*).

Згодом, з виникненням квір-теорії у 1990-тих роках, з'явилась тенденція подекуди вживати термін квір на позначення ЛГБТ, що не є

---

⁹ Очільники гомофільного руху у США бачили це за марксистською моделлю пробудження класової свідомості.

¹⁰ Слово *gay* в англійському контексті у широкому значенні позначало всіх гомосексуалів.

коректним, адже квір несе в собі особливу політико-ідеологічну, антинормативну і субверсивну конотацію, навпаки відмовляючись від категорій ідентичності (Джагоз, 2008).

Квір – першопочатково було лайливим словом, аналогів якого в українській мові ми не будемо тут наводити. Після його переприсвоєння академічними дослідниками і квір-активістами, термін поширився по світу, хоча в інших куточках світу це слово не несе подібного смислового навантаження. Зрештою, подібні закиди можна би було висунути і щодо терміну «ЛГБТ», якби він вже не утвердився в якості ідентичності як серед активістів, так і доволі широкого загалу. В Україні фактично відсутні спроби працювати з місцевим контекстом і переприсвоювати мову ненависті за аналогією з терміном «квір», як це роблять, наприклад, у сусідній Білорусі активісти ініціативи «Дело Пи».

У 2010 році у Санкт-Петербурзі після однойменної конференції світ побачив міждисциплінарний збірник ЛГБТК-досліджень під назвою «Чи можливий квір по-російськи?» (Созаєв, 2010). Цікаво, що за п'ять років по тому головний редактор цього збірника, гендерний дослідник Валерій Созаєв відповів на це питання у статті з промовистим заголовком «Квір повинен померти» (Созаєв, 2015). Хоча деякі індивіди та активісти і в Україні вже ідентифікують себе як квірів, поки застосування цього терміну на пострадянському просторі для місцевих реалій залишається обмеженим. З цих міркувань в межах дослідження ми утримаємось від вживання терміну «квір».

Ми повинні розуміти, що гомосексуальні ідентичності варіюються не лише в часовому, а і географічному просторі. Французькі соціологи Себастьєн Шовен та Арно Лерш звертають увагу на те, що лондонський *molly* XVIII століття, індонезійські *kathoeu*, бразильський *bicha*, індонезійська *tomboi* чи американська *lipstick lesbian* – усе це різні культурні

варіації і категорії гомо- чи транссексуальності, які можуть мати дуже мало спільного між собою (Chauvin, Lerche, 2013, с.9).

Оскільки вимоги акторів залучають владні інститути, учасники суспільного руху стають політичними акторами, навіть якщо вони заперечують свій безпосередній інтерес участі у політиці як єдиної політичної сили. Відповідно, їх об'єднує політична ідентичність. Саме тому до ЛГБТ-руху можна зараховувати і так званих «союзників» – людей, що самі не належать до ЛГБТ-спільноти, але підтримують вимоги цього руху.

Ще однією категорією є так звані «безбілетники» (free-riders). Це люди, що не беруть участь у активізмі чи не підтримують якийсь рух, але потім користуються його плодами. Можливо, левову частку української ЛГБТ-спільноти можна розглядати під цим кутом через неготовність наразі активно підтримувати ЛГБТ-рух в Україні. З іншого боку, це припущення потребує детальнішого опрацювання.

Ми вже зазначили важливість колективної ідентичності для згуртування та мобілізації незгодних. ЛГБТ-ідентичність, як і суспільні рухи, є так само історичною, а не універсальною категорією, що сформувалась лише у II половині XIX століття, і відсутня у її західному розумінні у регіонах з більш традиційною, не вестернізованою культурою. Згідно з конструкціоністською позицією, у кінці XIX століття з плином урбанізації у великих містах починає формуватись гомосексуальна субкультура, яка стане основою новопосталої ідентичності. Протягом усієї історії гомосексуальність сприймалась як практика індивіда, а тепер гомосексуал стає «видом», як влучно зазначав Мішель Фуко (Фуко, 1996, с.141-142):

«Содомія – якою вона була у стародавньому цивільному і канонічному праві – була певним типом заборонених дій; її винуватець був лише

юридичною особою. Гомосексуал XIX¹¹ століття став особливим персонажем: з відповідним минулим, історією і дитинством, характером і формою життя, так само як і з морфологією, включно з нескромною анатомією, а також, можливо, з загадковою фізіологією. Ніщо з того, чим він є в цілому, не вислизає від його сексуальності. Вона присутня в ньому повсюди, є підкладкою всієї його поведінки, оскільки вона є його таємним і безмежно активним принципом; вона безсоромно написана на його обличчі і на тілі, оскільки вона – таємниця, яка повсякчас себе видає. Вона присутня не стільки як гріхозна звичка, скільки як його особлива природа. (...) Гомосексуальність з'явилась як одна з фігур сексуальності, коли її відділили від содомії і пов'язали з певною внутрішньою андрогінією, певним гермафродитизмом душі. Содоміт був відступником від закону, гомосексуал¹² тепер є видом.»

На думку Фуко, ключову роль у процесі становлення гомосексуальної ідентичності відіграли зусилля психіатрії, медицини та кримінології із вивчення, опису, патологізації та криміналізації гомосексуальної поведінки. Зрештою, коли «досліджувані» об'єкти сприйняли нав'язану інститутами влади термінологію та ідентичність, вони почали боротися з інститутами влади тими ж засобами, якими їх послідовно патологізували (Фуко, 1996, с.202):

«Так що поява у XIX столітті в психіатрії, в юриспруденції, а також в літературі цілої серії дискурсів про види та підвиди гомосексуальності, інверсій, педерастії, "психічного гермафродитизму", без сумніву, сприяла дуже сильному просуванню різноманітних форм соціального контролю в цій області «первертивності», але вона сприяла також і конституюванню певного «поверненого» дискурсу: гомосексуальність почала говорити про

---

¹¹ В російському перекладі, за яким наводиться цитата, фігурував одрук – XX століття.

¹² В російському перекладі, за яким наводиться цитата, фігурувало «гомосексуаліст», що є застарілим і некоректним перекладом французького «homosexuel».

себе, відстоювати свою законність і свою "природність", і часто в тих же термінах, за допомогою яких вона була дискваліфікована медициною.»

Втім, далі Фуко зазначає, що існує не просто дискурс влади з одного боку і дискурс, який йому протистоїть, з іншого. Дискурси, на його думку, є тактичними елементами чи блоками у полі відносин сили, і всередині однієї і тої ж стратегії можуть бути найрізноманітніші і навіть суперечливі один одному дискурси.

Ми пересвідчилися у важливості ідентичності для постання суспільних рухів. Але без відповідних структурних факторів це було би неможливим. Наша гіпотеза полягає у тому, що після 2014 року Україна опинилась у ситуації, що, з одного боку, не сприяла активізації ЛГБТ-руху (війна на Сході, радикалізація суспільства), а з іншого боку, – зміна структури політичних можливостей дозволила консолідувати соціальну базу руху до рівня, що уможливив його вихід на якісно новий рівень – рух став повноцінним і легітимним гравцем у змагальній політиці; активізувалась його взаємодія з медіа, органами влади, були проведені регулярні вуличні акції в центральних локаціях міст України. Зміна геополітичного вектору розвитку змусила державу гарантувати можливість мирних зібрань, в тому числі і ЛГБТ, незважаючи на постійні закиди, що вони «не на часі». Саме на тлі цього протиріччя і відбулась активізація ЛГБТ-руху в Україні.

РОЗДІЛ II. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Кейс-стаді: визначення і проблеми застосування

Засновник Центру вивчення суспільних рухів та один з найавторитетніших соціологів, що досліджують суспільні рухи у постіндустріальну добу, Ален Турен зазначав: *«Я був і залишаюся переконаним прихильником якісних методів. Так, кількість, що бере участь в акціях масового протесту важлива. «Людину вулиці», можливо, і задовольняють нескінченні опитування громадської думки: скільки реально вийшло на вулицю, скільки могло б вийти потенційно, скільки насправді залишилося удома і т.д. Але побудувати динаміку зв'язку «колективний актор + контекст», тим більше побачити ситуацію зсередини, зрозуміти механізм її розвитку, співвіднести динаміку контексту з соцієтальними змінами можна тільки при тривалому і кропіткому знайомстві з об'єктом свого інтересу. Потім, знову, за допомогою його спостереження з боку, а також глибинних інтерв'ю і т.д. І, нарешті, – включення в його повсякденну діяльність.»* (Фостер, 2015, с.33)

У межах цього дослідження ми скористаємось методом кейс-стаді для дослідження розвитку українського ЛГБТ-руху. Максим Яковлєв типологізував напрями застосування кейс-стаді у політичній науці і ширше – у всіх суспільствознавчих науках – на основі різного розуміння кейсів та методологічних дискусій щодо цього методу (Яковлєв, 2011). Підсумовуючи норвезького науковця К. Майєра, М. Яковлєв зауважує, що під цим можна розуміти одразу кілька речей: 1) дизайн дослідження; 2) якісну методологію; 3) особливу процедуру збору даних; 4) стратегію дослідження. Кейс-стаді як метод дослідження суспільних рухів ґрунтовно описали та обґрунтували американські соціологи Девід Сноу та Данні Тром

в окремому розділі книги «Methods of social movement research» (Snow, Trom, 2002, с.146-166). Для початку вони зазначають, що, згідно з вузьким і спрощеним розумінням, кейс-стаді емпірично та аналітично фокусується на вивчення конкретного випадку (кейсу). Підсумовуючи низку методологічних текстів, автори визначають такі ключові характеристики кейс-стаді: 1) аналіз прикладу певного обмеженого соціального явища, що 2) покликаний створити високо деталізоване та густе («thick») опрацювання досліджуваного явища, шляхом 3) використання і тріангуляції кількох методів чи процедур, що включають якісні техніки, але не обмежуються ними.

Існують різні погляди на те, що може бути кейсом для дослідження. Розуміння кейс-стаді як деталізованого вивчення чогось автори називають абсолютним трюїзмом (загальновідомою істиною) Адже, по суті, всі дослідження є обмеженими у просторі і часі, по-друге, досліджуване явище у кожному випадку може бути охарактеризоване як «частина ширшого набору», по-третє, предмет дослідження вельми часто є «прикладом важливого теоретичного концепту чи процесу» і, по-четверте, фокус дослідження може бути цікавим історичним чи культурним цілим (entity) самим по собі. Автори ставлять питання, як точніше можна охарактеризувати кейс-стаді суспільного руху? Адже інколи кейс-стаді може охоплювати весь рух або лише його складову частину.

Соціологи та представники інших соціальних наук неодноразово досліджували суспільні рухи, в тому числі і ЛГБТ-рух, за допомогою кейс-стаді. Відоме дослідження Маргарет Кек та Кетрін Сіккінк «Активісти поза кордонами», присвячене транснаціональним адвокаційним мережам, ґрунтується на трьох кейс-стаді: правозахисних адвокаційних мереж у Латинській Америці, екологічному та жіночому рухах (Keck, Sikkink, 1998). Саме в цій праці авторки висувують відомий концепт «ефекту бумерангу»,

який пояснює, як з метою домогтися внутрішніх вимог від свого уряду, активістські групи в країні А звертаються до громадян країни Б через транснаціональні адвокаційні мережі, а потім громадяни країни Б тиснуть на власний уряд, щоб той здійснював тиск на режим-порушник країни А.

Метью Вейтс пропонує критичну модель «ефекту бумерангу» Кекк і Сіккінк для соціологічного аналізу світового правозахисного руху та «глобальної квір-політики» у колишніх чи теперішніх колонізованих державах Глобального Півдня, розглядаючи як кейс декриміналізацію одностатевих зв'язків у Белізі та Тринідаді-і-Тобаго за результатом двох судових процесів¹³. (Waites, 2019).

Вже згадані дослідники Гудвін та Гетланд ілюструють вплив капіталізму на розвиток суспільних рухів за допомогою кейсу ЛГБТ-руху (Hetland, Goodwin, 2013). Ненсі Віттьєр і Верта Тейлор дослідили конструювання колективної ідентичності у суспільному русі на прикладі лесбо-феміністичної мобілізації (Taylor, Whittier, 1992). Колективне дослідження ЛГБТ-руху у В'єтнамі використовувало як кейси VietPride (аналог київського Маршу рівності) та мобілізації за одностатеві шлюби (Oosterhoff et al., 2014). Крім цих кейс-стаді, дослідники також провели аналіз документів та державної політики В'єтнаму стосовно ЛГБТ-спільноти, опитали у формі глибинних інтерв'ю та обговорення у фокус-групах залучених активістів і провели після опитувань два воркшопи з представниками тамтешнього ЛГБТ-руху, експертами-правниками та державними чиновниками для валідації та верифікації отриманого матеріалу.

Інші кейс-стаді досліджували мобілізацію проти абортів у Великій Британії (Hopkins, Reicher, 1997), рух самопідтримки матерів, що переживали післяпологову депресію (Taylor, 1999), конкретні прояви

---

¹³ Обидві країни належать до англо-саксонської правової сім'ї.

перформативного гендерного активізму у Південно-Африканській Республіці (Shefer, 2019), онлайн-активізм під час президентських виборів у США 2000 року (Earl, Schussman, 2002), вплив адвокаційних судових процесів на ЛГБТ-рух (Leachman, 2014). Як бачимо, досліджувані кейси можуть бути як цілий рух, так і його елемент.

Сноу та Тром підсумовують: кейс-стаді характеризуються трьома критеріями. По-перше, це – поєднання емпіричного та аналітичного фокусу на конкретному прояві більш загального явища. Другим критерієм є високо деталізований, холістичний аналіз культурних систем дії (cultural systems of action), іншими словами багатогранне опрацювання досліджуваного явища та контексту, у який воно закорінене. Системи дії можуть мати різні рівні аналізу: мікро-, мезо- і макрофокус. Мікрофокус може стосуватись, наприклад, рекрутингу прихильників руху, мезофокус – співпраці між організаціями, а макрофокус – протестний цикл чи природа певного суспільного руху у певному місті, суспільстві чи за певний період часу.

Далі автори ставлять слушне запитання: якщо головною метою кейс-стаді є вироблення деталізованого, холістичного опрацювання систем дії, то в чому його відмінність від інших методів, наприклад, етнографічного дослідження? На відміну від етнографічного дослідження, дослідження, виконане за методом кейс-стаді, може принести набагато більш багатогранне розуміння досліджуваного явища. Саме тріангуляцію за допомогою поєднання різних операцій, передусім – якісних, Сноу та Тром називають фундаментальною характеристикою кейс-стаді. Вони можуть включати етнографію, включене спостереження, різні види інтерв'ювання, використання документів та архівів, матеріалів, що продукуються суспільним рухом (флаєри, постери, брошури, газети).

Кожен суспільний рух закорінений у «мультифункціональне поле», що складається щонайменше з трьох підвидів акторів: 1) прибічники і протагоністи, 2) противники і 3) спостерігачі. Відповідно, для дослідження суспільних рухів потрібно враховувати не лише погляди активістів, але й їхніх антагоністів, цільову аудиторію, союзників та бенефіціарів. Крім того, дослідження повинне носити лонгitudний характер, щоб вловити і проаналізувати виникнення і розвиток соціальних процесів за певний проміжок часу. Сноу та Тром радять залучати для кейс-стаді не одного дослідника, щоб уникнути погляду на досліджуване явище з однієї дослідницької перспективи.

Сноу та Тром виділяють чотири ідеальні види кейсів:

- 1) відносно типовий, тобто репрезентативний кейс;
- 2) ключовий (critical) кейс, що є ідеальним для аналізу явища, яке спостерігається і теоретизується;
- 3) негативний чи девіантний кейс, що складає виняток із очікуваного паттерну;
- 4) екстремальний чи унікальний, тобто такий, що не можна цілком порівняти з іншими, на перший погляд, подібними кейсами.

Насправді дослідники зрідка експліцитно зазначають, до якого виду вони відносять свій досліджуваний кейс. Крім того, така типологізація є ідеальною, тобто досліджуваний кейс не завжди можна чітко віднести до певного виду. У нашому випадку йдеться про цілком нормальне, типове явище розвитку місцевого ЛГБТ-руху, що співмірне з тенденцією глобальною ЛГБТ-руху. ЛГБТ-рух в Україні можна розглядати як один з найбільш динамічних кейсів розвитку нового суспільного руху в українському перехідному суспільстві. Однак, лише ця ознака навряд чи робить його ключовим, адже інші нові суспільні рухи, такі як жіночий, за

права тварин, за легалізацію марихуани мають подібну динаміку розвитку. Справді особливим кейсом можна вважати волонтерський рух, що розвинувся в Україні після початку збройного конфлікту на Донбасі.

Вивчення ЛГБТ-руху в Україні локалізує його в часі і просторі, щоб розкрити його ідеологічні аспекти, «притягальність» (appeal), поширення і діяльність. Таким чином, головний внесок у нове знання є дескриптивного, а не аналітичного характеру, у тому сенсі, що висновки не розширюють чи переглядають наявні теоретичні концептуалізації.

Мала придатність для генералізації (lack of the generalizability) є одним із стереотипних недоліків кейс-стаді. На цей закид автори відповідають тим, що кейс-стаді, безперечно, не надаються до статистичної генералізації, як у випадку з електоральними опитуваннями, проте підходять для аналітичної або, іншими словами, – теоретичної генералізації. Це відбувається за допомогою трьох форм: теоретичного відкриття (discovery), теоретичного розширення (extension) та теоретичного вдосконалення (refinement). Теоретичне відкриття у контексті індуктивного якісного дослідження призводить до того, що Глейзер і Страус назвали «угрунтованою теорією»¹⁴. Теоретичне розширення не генерує нову теорію, а поширює існуючі теоретичні формулювання на нові соціальні категорії, контексти чи процеси. І нарешті теоретичне вдосконалення модифікує існуючі теоретичні постулати.

Один з піонерів і найголовніших теоретиків кейс-стаді Роберт К. Їн запропонував таку характеристику кейс-стаді поряд з іншими методами аналізу (Yin, 1992):

---

¹⁴ Угрунтована теорія (grounded theory) має на меті індуктивну розробку теорії на основі отриманих в ході дослідження даних. Першим етапом зазвичай є збір емпіричного матеріалу. Детальніше див. (Glaser, Strauss, 2017).

Тип аналізу				
	Кейс-стаді	Етнографія	Угрунтована теорія	Квазі-експеримент ¹⁵
Дизайн				
1. Припускає існування єдиної об'єктивної реальності, яку можна дослідити за традиційними правилами наукового дослідження	Так	Ні	Так	Так
2. Може бути використаний для побудови теорії	Так	Так	Так	Так
3. Придатний також для тестування теорії	Так	Ні	Ні	Так
4. Надає контексту ключове значення як частині аналізованого явища	Так	Так	Так	Ні
Збір даних та аналіз				
5. Основна техніка збору даних	Різні	Включене спостереження	Різні	Різні
6. Тип даних для аналізу	Кількісні або якісні	Здебільшого якісні	Лише якісні	Здебільшого кількісні

¹⁵ Під «квазіекспериментом» Їн розуміє популярне у 1960-тих роках у США використання контрольних груп та порівнянь поряд з опорою на збір кількісних даних.

Максим Яковлєв виділяє чотири принципових напрями застосування кейс-стаді в політичних і суспільствознавчих дослідженнях (Яковлєв, 2011):

- 1) теоретико-емпіричний напрям – дослідник намагається абстрагувати свій досвід від досліджуваних явищ, а кейси досліджуються крізь призму більш загальних теорій чи теоретичних конструктів, на основі доступних емпіричних даних;
- 2) емпірико-аналітичний напрям – явища, процеси та події аналізують на основі припущення про існування «універсальних» законів чи закономірностей у досліджуваній тематиці;
- 3) теоретико-інтерпретативний напрям – теорії чи теоретичні концепції співвідносяться із інтерпретацією подій чи фактів, а дослідник спирається на припущення про соціальне конструювання реальності та свій досвід;
- 4) емпірико-інтерпретативний напрям – ретельний аналіз виділених кейсів із подальшою їх інтерпретацією у стилі угрунтованої теорії.

За відповідною схемою, наше дослідження можна віднести до теоретико-емпіричного напрямку.

2.2. Збір емпіричного матеріалу

Для збору емпіричного матеріалу був використаний метод інтерв'ювання. Методолог Біл Джилгам називає напівструктуроване інтерв'ю – найважливішою формою інтерв'ювання у дослідженні за методом кейс-стаді (Gillham, 2000, с.65). Ми застосували напівструктуроване інтерв'ю з відкритими питаннями. Воно дозволяє

отримати деталізовану інформацію про суб'єктивні погляди та досвід респондентів і таким чином дослідити певне явище крізь призму індивідуального досвіду.

Хоча Джилгам зазначає, що дослідник має економити свої зусилля в ході проведення серії інтерв'ю, і може отримати необхідну інформацію навіть у розмові, тривалістю до 30 хв, на наш погляд, такого короткого інтерв'ю – недостатньо. Наші опитування тривали від 35 хв до 75 хв. Респонденти були опитані протягом травня 2020 року за допомогою аудіо-чи відеоінтерв'ю. Один з респондентів надав відповіді у письмовому вигляді.

Розглянемо переваги та недоліки особистого (face-to-face) інтерв'ювання та дистанційного (у статті англійської дослідниці Енні Ірвін йдеться про телефонне опитування, а в нашому випадку було використано програмне забезпечення Zoom чи інші аналогічні засоби для онлайн-конференцій). Отож, у *International Journal of Qualitative Methods* Ірвін зазначає, що телефонне опитування зазвичай не рекомендоване для якісних опитувань, адже очний контакт передбачає встановлення глибшого зв'язку, і в результаті – глибшого розуміння, між інтерв'юером та респондентом, а телефонне інтерв'ю більш втомливе і в цьому випадку важче утримувати концентрацію (Irvine, 2010). Ірвін наводить приклад дослідження ментального здоров'я та зайнятості, що проводилось як за допомогою особистих, так і за допомогою телефонних інтерв'ю. В результаті телефонні інтерв'ю виявились на 15 хв коротшими за особисті. З іншого боку, телефонні інтерв'ю суттєво економлять ресурси дослідника, якому не потрібно переміщатись для зустрічі і таким чином можна також охопити респондентів з інших міст.

Для гайду експертного опитування, де експертами виступили ЛГБТ-активісти, автора цікавили два головні кластери питань: особистий досвід ЛГБТ-активізму та бачення ЛГБТ-руху в Україні загалом. Гайд було розбито на чотири блоки. Перший, демографічний – знайомство з респондентом. Другий стосувався особистого залучення у ЛГБТ-рух. Нас цікавило те, що людина вкладає у поняття активізм, чи вважає себе активістом, чи є це основним видом її діяльності (роботою). Завданням третього блоку було детальніше розкрити активістську діяльність респондента – коли він став активістом, що і хто до цього спонукав, чи планує він надалі займатись активізмом, і що його мотивує. Останній блок переносив фокус з бачення себе в активізмі на ЛГБТ рух в Україні – які перед ним виклики, які його цілі, як респондент оцінює розвиток руху і співпрацю між активістами та організаціями. Ми просили прокоментувати ярлик опонентів руху, які характеризують його як лівий чи неомарксистський, а також назвати переломні точки у розвитку руху в Україні за останні 10 років. Також ми спитали про співпрацю з міжнародними організаціями та українськими органами влади, чи потрібно ЛГБТ-руху підтримувати суспільні ініціативи іншого спрямування (кліматичні, соціально-економічні питання) та завершили баченням перспектив руху.

За допомогою цих питань нам вдалось зібрати глибинну інформацію щодо різних аспектів ЛГБТ-активізму в Україні. Вибірка складала 10 осіб, яких було відібрано за методом навмисної вибірки (purposive sampling). Згідно з The Blackwell Encyclopedia of Sociology, цей метод передбачає відбір інформаційно насичених випадків для глибинного вивчення (Patton, 2007). Як зазначає енциклопедія, навмисна вибірка яскраво демонструє різницю між якісними і кількісними методами. Якщо останні зазвичай покладаються на більші за розміром випадкові вибірки, що є репрезентативними, то тут – зовсім протилежний підхід. Як у будь-якому

якісному дослідженні, результат не є репрезентативним, але дозволяє наблизити розуміння певного явища краще за емпіричні узагальнення. Існують різні підвиди свідомого відбору. Ми скористались вибіркою максимальної варіації (maximum variation sampling), що означало вибір широкого кола випадків для отримання варіації сфер інтересів (dimensions of interest). Відповідно, ми можемо побачити загальний паттерн, що об'єднує всі випадки (тобто – респондентів), та відмінності між ними. Після дев'ятого інтерв'ю почались повтори інформації, що свідчило про досягнення точки перенасичення даних.

Починаючи від 2016 року, коли в центрі Києві вперше відбувся Марш рівності, і ця подія з кожним роком ставала все більш медіатизованою, автор слідував за дискусіями навколо ЛГБТ-руху у ЗМІ та соціальних мережах. Таким чином, на момент написання роботи основні організації та активісти, що залучені у рух, були вже відомі і залишалось лише зв'язатись з ними. Саме тому автор не використовував метод снігової кулі, який нерідко застосовують у якісних дослідженнях доволі закритих груп. ЛГБТ-активісти здебільшого доволі публічні і відкриті до спілкування з журналістами чи дослідниками.

У нашому випадку максимальна варіація означала як респондентів, що займаються активізмом понад 20 років, так і тих, хто прийшов у рух 2-3 роки тому; людей, для яких це стало роботою, так і тих, хто робить це на громадських засадах у позаробочий час; активістів, що мають різний фокус діяльності: організація вуличних заходів, просвітництво, юридичний супровід справ у судах; представників організацій загального типу і тих, які працюють лише з певними категоріями ЛГБТ. Були опитані представники офіційно зареєстрованих організацій «КиївПрайд», «Наш світ», «Гендер Зед», «Точка опори», «Інсайт», «Гей-Форум України, батьківського об'єднання ТЕРГО, об'єднання ЛГБТ-військових, Транс*Коаліції на пострадянському просторі, редактор журналу для геїв кінця 1990-початку

2000 років. Більшість опитаних проживають у Києві, також було двох опитано респондентів із Запоріжжя. Хоча український ЛГБТ-рух найбільш видимий і розгалужений у столиці, за останні роки у регіонах з'явилась низка місцевих ініціатив, тому географія респондентів є одним із обмежень дослідження.

Зважаючи на сенситивність теми та можливість ідентифікувати респондента, імена усіх респондентів приховано, а їм надано шрифти. З метою дотримання принципу анонімності при цитуванні чи згадках буде використаний чоловічий рід – відповідно до слова респондент – наприклад «респондент 1», «респондент 2» і так далі, незважаючи на гендерну ідентичність респондента. Вказати своє ім'я попросили Віктор Пилипенко з об'єднання ЛГБТ-військових, Станіслав Науменко, що був редактором гей-журналу «Один з нас», і Анжела Калініна, активістка батьківського руху ТЕРГО з Запоріжжя.

РОЗДІЛ III. ЛГБТ-АКТИВІЗМ В УКРАЇНІ

3.1. Передумови виникнення гомосексуальних рухів у Центрально-Східній Європі

ЛГБТ-рух в Україні зародився у 1990-тих роках – коли це дозволила структура політичних можливостей, тобто вже після проголошення незалежності. До цього в Україні були практично відсутні низові ініціативи, що існували поза рамками партійно-державної системи. Лише у другій половині 1980-тих років в УРСР, як і загалом у Радянському Союзі, зародився екологічний рух – перший потужний масовий опозиційний рух, який був санкціонований владою. Особливим поштовхом до його розвитку стала Чорнобильська катастрофа (1986) та проголошення політики гласності (1987). Саме він мобілізував широкі маси до участі в політиці, а вже потім зерна націонал-патріотичних рухів впали на благодатний ґрунт і призвели до остаточного розвалу СРСР.

Було б помилковим думати, що такі гомосексуальні рухи були відсутні у інших країнах соціалістичного табору. Станом на початок 1980-тих років низка країн Східного блоку декриміналізували гомосексуальні зв'язки, вони лишалися протиправними лише в СРСР, Румунії, деяких частинах Югославії (Косово, Македонія, Сербія та Боснія і Герцоговина), а також в Албанії (Szulz, 2017, с.73). Польський дослідник Лукаш Шульц показав на численних прикладах, що наприкінці 1980-тих у європейських країнах комуністичного блоку варіювалось не лише становище ЛГБТ-спільноти, але і рівень її організації (Szulz, 2018, с.61-86). Більше того, у той період ідея «порятунку геїв» з боку західних країн була не завжди слухною.

Демонструє це наступний епізод. У 1984 році австрійська гей-організація HOSI видала книгу «Рожева любов і червона зірка: становище лесбійок та геїв у Східній Європі». Публікація отримала широкий

міжнародний розголос, а також порцію критики по цей бік Залізної завіси. Крістіан Пульц, член робочої групи «Гомосексуали в церкві» при Євангельській церкві Східної Німеччини звинуватив авторів у антикомунізмі, що лише нашкодить місцевим активістам. Стратегія східнонімецьких гомосексуальних активістів була асиміляціоністською, а не конфронтаційною, тобто вони прагнули здобути визнання від влади і зміну суспільного становища в межах панівного на той час соціалістичного ладу. Автори «Рожевої любові» і самі визнали, що становище геїв та лесбійок у тодішній НДР було кращим, ніж у ФРН. Співпраця з протестантською церквою у НДР почалась іще на початку 1980-тих років (перша робоча група була заснована у 1982 році у Лейпцигу, у 1988 році їх було вже 16).

Шульц наводить і інші приклади гомосексуальних ініціатив у Східній та Центральній Європі останнього десятиліття соціалізму. У 1984 році у Любляні відбувся перший тиждень гей-культури «Магнус: гомосексуальність у культурі». Після цього тижня при Студентському культурному центрі університету Любляни була заснована організація «Магнус», названа на честь одного з перших борців за права гомосексуалів Магнуса Гіршфельда. Вона займалась переважно культурними заходами, а також видавала журнал Gayzine, у 1988 році при центрі утворилась окрема лесбійська організація зі своїм друкованим органом – Lesbozine. Втім єдиною офіційно зареєстрованою гомосексуальною-організацією у Східній Європі стала угорська Homeros Lambda, яку влада зареєструвала у 1988 році, хоча перша спроба угорських активістів, що переймалися проблемами поширення ВІЛ, зареєструвати цю організацію відбулась у 1986 році. Гомосексуальні активісти з країн Східного табору активно взаємодіяли з міжнародними мережами ще тоді, зокрема з міжнародною асоціацією ILGA. Активісти з країн соцтабору відвідували конференції ILGA, отримували від неї літературу та іншу підтримку. ILGA надихнула на

спробу створення своєї організації навіть у Радянському Союзі. У 1984 році ленінградський студент Олександр Заремба та ще близько тридцять людей заснували організацію «Гей Лабораторія», яка припинила свою діяльність у 1986 році через перешкоджання з боку влади. ILGA та HOSI навіть почали проводити субрегіональні конференції для заохочення співпраці між гомосексуальними групами країн Східного блоку. Перша така конференція відбулась у 70-ту річницю Жовтневої революції у Будапешті (1987 рік).

Як бачимо, транснаціональний активізм існував навіть у періоди жорсткого контролю за кордонами. Прикладом, пов'язаним з Україною, можна назвати акцію італійського активіста Анджело Пеццани 1977 року в Москві. А. Пеццана був одним з співзасновників першого в Італії об'єднання за права ЛГБТ з марксистським ухилом під назвою «Fuori!»¹⁶. У 1977 році він вийшов на Красну площу з одиночним пікетом на знак солідарності з українським режисером Сергієм Параджановим, засудженим за статтю «мужолозтво». Звичайно, акція тривала недовго і стала лише миттєвим епізодом без серйозних наслідків. Пеццану в той же день депортували з СРСР і заборонили в'їзд (Schiavazzi, 2014).

3.2. Особливості перехідного суспільства України

Слід також прояснити, чому у заголовку ми називаємо українське суспільство перехідним. Його можна вважати таким з кількох причин. Хоча в Україні вже давно відбувся перехід від планової до ринкової економіки, в зовнішньополітичному аспекті ми вже два десятиліття декларуємо курс на

---

¹⁶ Назва Fuori! або FUORI – акронім від італійського Fronte Unitario Omosessuale Rivoluzionario Italiano (Об'єднаний гомосексуальний революційний фронт Італії) – перегукується з французькою організацією FHAR (Front homosexuel d'action révolutionnaire), до якої входив філософ Гі Окангем (Guy Hocquenghem), і є прямим перекладом і недвозначною алюзією на англійське out («назовні», частина терміну coming out).

євроінтеграцію. Це означає структурні реформи, що безпосередньо впливають на всі сфери життя суспільства. Особливим переломним моментом у цьому процесі став Євромайдан. Він означив новий громадський етос активізму та участі, що різко контрастувало з політичною культурою байдужості.

Михайло Винницький в інтерв'ю виданню «Збруч» охарактеризував Євромайдан як антилідерський, неієрархічний тип революції (Семків, 2019). На думку соціолога, Євромайдан як справжня соціально-економічна і політична революція засвідчив глибинний поворот у конструюванні української політичної нації, після нього з'явилося поняття «український російськомовний патріот». Як побачимо далі, ця подія стала переломною і для ЛГБТ-руху.

Хоча Євромайдан і засвідчив значну суспільно-політичну трансформацію, ця подія не суттєво вплинула на громадянську активність населення, як цього можна би було очікувати. Загальнонаціональне дослідження громадської думки населення України, проведене Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології у серпні 2019 року засвідчило, що лише 7,5% громадян залучені до активної громадської діяльності – майже так само, як і в 2013 році (8%) (Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, 2019). Подібна ситуація із членством у громадських організаціях та об'єднаннях: у 2019 році 90% громадян не належали до жодної з організацій, об'єднань чи партій, тоді як у 2013 р. таких було 85,5%. У 2019 році стало істотно більше людей, яких не цікавить участь у діяльності громадських організацій – 38,5% порівняно з 22% роком раніше.

Звідси постає питання, чи стала Революція гідності пороговою подією (threshold event) для активізації громадянського суспільства взагалі та ЛГБТ-руху зокрема. Як вплинув її наратив про «європейські цінності» на

ЛГБТ-активізм? Чи офіційно закріплений євроінтеграційний курс призвів до того, що влада була змушена надати безпрецедентно більшу підтримку ЛГБТ-рухові?

Автори колективної праці Інституту соціології НАН України «Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні» пишуть, що до початку 2000-них років *«середньому українцю був притаманний «аномійно-адаптивний стан» з високим рівнем патерналізму»* (Резнік, 2019, с.73). Пол Д'Аньєрі описує стан громадянського суспільства в Україні в період між Помаранчевою революцією (2004) та Євромайданом (2013) виразом *«від відчаю до надії... і знову назад»* (Liubyva, Golovakha, 2020, с.131).

Цвета Петрова та Сідні Тарроу зазначають, що слабкий рівень розвитку громадянського суспільства був характерною ознакою усіх посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи (Petrova, Tarrow, 2007). Дослідниці виокремлюють два типи активізму: партисипативний та транзактний. Партисипативний означає потенційний і дійсний масштаб індивідуальної та групової участі у громадському житті. Транзактний активізм означає зв'язки, тривалі і тимчасові, між організованими недержавними акторами, та між цими акторами і політичними партіями, акторів з владними повноваженнями та іншими інституціями. Авторки зазначають, що попри залежність від іноземних донорів і низьку низову активність, організації громадянського суспільства у Центральній та Східній Європі здатні впливати на політику саме за допомогою формування альянсів. Тобто тут доволі розвинений транзактний активізм.

Наступним після етапу становлення є період інституціоналізації. Як зазначають автори колективної праці «Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні», *«поняття «інституціоналізації» у широкому соціологічному контексті слід розуміти не лише як оформлення організаційних утворень, а радше як продукування смислів і*

структурування дій, що визначають сталі соціальні патерни та моделі поведінки через формальні й неформальні практики, дискурси, конвенційні системи уявлень, цінностей та ідей, які сприймаються як норми організаційних утворень» (Резнік, 2019, с.66). Автори зауважують, що на кожному з цих етапів у громадянського суспільства різні цілі. На стадії становлення це – забезпечення правової основи своєї діяльності, формування організаційних структур і здобуття суспільного і владного визнання. На другому етапі – це вже безпосередній вихід у площину публічної політики.

Критики громадянського суспільства часто використовують стосовно організацій громадянського суспільства глузливий ярлик «грантоїди», щоб вказати на їхню залежність від іноземних грантів. З одного боку, громадські організації в Україні дійсно часто повинні покладатися на іноземну допомогу, що безпосередньо впливає на перебіг їхньої діяльності. З іншого боку, держава сама інколи виступає грантоотримувачем (про це – трохи далі).

Дослідники зазначають, що через відсутність масової низової підтримки (в тому числі – фінансовими та нематеріальними ресурсами) та амбівалентність ставлення держави до неурядових організацій, вони стикнулися з такими проблемами, як бюрократизація і формуванням свого кола «олігархів», «експертів» та «клієнтів» вітчизняного «третього сектору».

3.3. Виникнення та еволюція ЛГБТ-руху в Україні

Україна була першою на пострадянському просторі, хто видалив з Кримінального кодексу статтю про мужолозтво у 1991 році (закон вступив

в дію у 1992 році). В радянські часи лесбійські зв'язки залишались більш «невидимими» не лише у культурі, але і для державної репресивної машини, хоча це не означало фактичної відсутності переслідування лесбійок). Згодом держава залишалась у цьому питанні нейтральною: не покращувала юридичне становище ЛГБТ-спільноти, але і не вдавалась до обмежувальних дій. Ситуація змінилась приблизно у 2011 році, коли в Україну з Росії почав проникати так званий рух проти «пропаганди гомосексуалізму».

У 2013 році Росія прийняла на федеральному рівні закон, який по суті унеможлиблює публічне обговорення ЛГБТ-питань і обмежує заходи, присвячені ЛГБТ-тематичі. Цей закон чинний і донині, хоча був визнаний дискримінаційним нормативно-правовим актом у справі Європейського Суду з прав людини «Баєв та інші проти Росії» (The European Court of Human Rights, 2017). У 2011-2012 роках спроби ухвалити подібні нормативно-правові акти в Україні об'єднали представників тодішньої коаліції та опозиції у Парламенті. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо захисту прав дітей на безпечний інформаційний простір) № 8711 був прийнятий Верховною Радою у першому читанні, але у грудні 2014 року його не включили до порядку денного ВР.

Тим часом, в Україні тригером напруги стало саме поняття «гендер», через яке Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій, тиснучи на Парламент, завадила ратифікації Україною Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству (Стамбульської конвенції). На тлі моральної паніки численні органи місцевого самоврядування ухвалили «антигендерні відозви» до органів центральної влади із закликами заборонити «пропаганди гомосексуалізму».

Максим Касянчук виділяє наступні періоди становлення ЛГБТ-руху в Україні: поява перших неформальних ініціатив у перші п'ять років незалежності України, утворення організацій у другій половині 1990-тих, прихід Глобального фонду з боротьби з ВІЛ, туберкульозом і малярією (2004) та інших донорів, перший Марш рівності 2012 року, зменшення зовнішнього фінансування і російсько-українська війна (Науменко, Карасийчук & Касянчук, 2015, с.133).

Після Євромайдану особливо показово виглядає динаміка кількості учасників Маршу рівності у Києві: у 2014 році його взагалі не проводили, у 2015 році він зібрав кількасот учасників, а починаючи з 2016 року кількісно стрімко зростає. Останній Марш рівності 2019 року зібрав до восьми тисяч учасників.

Скориставшись опрацюванням нідерландських дослідників Рууда Вутерса і Стефаана Валграва вже згадуваного концепту WUNC Чарльза Тіллі (Wouters, Walgrave, 2017), розшифруємо кожен складову цього акроніму для українського ЛГБТ-активізму:

Worthiness (цінність): ЛГБТ-рух позиціонує свої цілі як загальне суспільне благо (рівність). Для Тіллі worthiness полягає у ненасильницькому, легальному характері протесту, що надає респектабельності, ваги та визнання та допомагає уникнути маргіналізації та криміналізації. Опоненти з руху за сім'ю також оперують поняттям суспільної значущості і блага, а саме центральною роллю сім'ї як осередку формування соціальних зв'язків.

Unity (єдність): рух повинен уникати внутрішніх конфліктних позицій (або, принаймні, їхніх проявів) для забезпечення привабливого іміджу і утримання мобілізаційного потенціалу. Як вже згадувалось, ЛГБТ-рух, який в уяві противників постає монолітним чи нав'язаним ззовні, насправді має внутрішні розломи щодо ідеології та політичної участі, а також ряд інших, наприклад, щодо ставлення до націоналізму (можна

пригадати конфлікт після використання гасел «Смерть нації – квір ворогам» та ««Make love, not civil war» під час Маршу рівності 2017 року). Іншим дискусивним питанням було залучення травестованих чоловіків-артистів (так званих drag queens, що є частиною гей-культури) до Маршу рівності. Деякі незадоволені коментатори, які загалом підтримували ідею проведення маршу, позиціонували участь дрег-квінів як «компроментуючий елемент». Опоненти також нерідко використовують саме зображення дрег-квінів для «відлякування» від маршу. У зв'язку з цим постає питання про самопрезентацію Маршу рівності як суто правозахисної ходи чи таки західного концепту гей-прайду як водночас і карнавалізованого дійства. Рух не є уніфікованим, тому апріорі не може мати єдиного порядку денного та вимог. Можна почути розбіжні вимоги: від цивільного партнерства до повноцінних шлюбів чи зміни суспільного ставлення.

Numbers (кількість): незважаючи на стрімке зростання кількості учасників вуличних акцій та частоти самих акцій, рух в Україні не може дорівнятись за мобілізаційним потенціалом до регулярних акцій націоналістів, наприклад, до щорічного смолоскипного маршу до дня народження Степана Бандери 1 січня. Але у Києві він щорічно збирає все більше учасників та інколи перевершує вуличні акції опонентів – руху за традиційну сім'ю. Останнім часом зросли інституційна та медійна підтримка, а також регіональна мережа активістів, з чого можна припустити подальше поступове нарощування видимості та кількості залучених.

Commitment (цілеспрямованість, відданість справі): Респонденти неодноразово зазначали, що ними керувало бажання допомогти ЛГБТ-спільноті. При цьому більшість з них усвідомлює особисті ризики, пов'язані з безпекою і ймовірністю агресії з боку праворадикалів. Також, дехто з опитаних жертвує роботою або займається активізмом у вільний від неї час,

що свідчить про відданість справі. Втім, незважаючи на це з боку опонентів рух стикається із звинуваченнями у «грантоїдстві».

Будь-яку протестну мобілізацію детермінує структура політичних можливостей (political opportunity structure). Якщо у державі панує плюралістичний демократичний режим, її громадяни матимуть низку важелів для тиску і досягнення своїх вимог. І навпаки: чим більш авторитарний режим, тим менше буде можливостей у протестних рухів. Структура політичних можливостей існує в першу чергу на місцевому і національному рівнях. У 2016 році соціально-політичні обставини дозволили вперше провести Марш рівності у центрі української столиці, з безпрецедентною підтримкою влади та правоохоронних органів, але в тому ж році на кілька місяців раніше, Фестиваль рівності, що відбувався у закритому приміщенні у Львові, закидали камінням праворадикали, а поліція евакуювала організаторів (які, здебільшого, приїхали з Києва).

3.4. ЛГБТ-активізм в Україні: аналіз емпіричного матеріалу

3.4.1. Активізм та активісти: темпоральність понять

Для початку слід зрозуміти, що опитані респонденти мають на увазі під поняттями «активізм» та «активіст». Коли ми приступали до дослідження, активістами ми вважали всіх залучених до ЛГБТ-руху, незалежно від того, чи вони це роблять професійно чи у позаробочий час. Більшість респондентів дійсно назвали себе активістами, проте, наприклад, респондент 8 зазначив, що вже «швидше не активіст», оскільки залученість у ЛГБТ-рух стала його професійною діяльністю. Подібну думку висловив і

респондент 7: *«Переважно я працюю в інтересах ЧСЧ/ЛГБТІ професійно, моя робота пов'язана з забезпеченням епідемічного благополуччя для ключової групи ЧСЧ та прав і свобод людини для ЛГБТІ. Нагадаю, що ЧСЧ — це чоловіки, які мають сексуальні стосунки з чоловіками. Але крім завдань, які я виконую в рамках професійної діяльності, постійно є якийсь шмат роботи, яку я роблю саме як активіст. Якщо узагальнювати, то в мені десь 75% — це фахівець, і може відсотків 25 — це активіст»*. Респондент 10 сказав, що визнати особу активістом можуть лише інші люди вже за результатами конкретної діяльності.

Загалом респонденти зійшлися на думці, яку можна підсумувати словами Віктора Пилипенка про те, що *«активізм — це життєва позиція»*, але респондент 1 уточнив, що це — не просто бажання змінювати щось у суспільстві, а і систематичні кроки у цьому напрямі. Респондент 7 відзначив, що *«результат активізму повинен перевищувати суто особисту користь, хоча дуже правильно, коли активізм насамперед спрямований на особистий інтерес, бо тоді він правдивий»*. Відповідно, активізм може мати найрізноманітніші форми — продукування аналітики, написання публіцистичних матеріалів, проведення досліджень, вуличний активізм (організація масових заходів), виступи по телебаченню, створення мереж (комунікаційна робота), адвокація і лобізм. До прикладу, Анжела Калініна займається просвітництвом у своєму оточенні — *«Якщо не я, то хто? Я постійно пошу якісь пости у соцмережах, пишу про свою історію, намагаюсь переконувати людей»*. Вона також відвідує різноманітні зустрічі — школи толерантності для журналістів, соціальних працівників, психологів, виступає як *«жива книга»*¹⁷.

Цікавим є те, що респонденти, які починали займатися активізмом в кінці 1990 — на початку 2000-них років, зізнавались, що тоді вони себе не

---

¹⁷ «Жива книга» — особа, щодо якої існують стереотипи і яка спілкується з публікою для обговорення дражливих питань.

сприймали активістами, бо *«тоді і слова такого не існувало»*. Це показує на ті малопомітні, на перший погляд, але суттєві зміни в українському громадянському суспільстві, де сьогодні поняття активіст (байдуже якого спрямування) не викликає ні в кого заперечень чи питань, і самі активісти часто використовують цю категорію. Як ми писали вище, спочатку активістам як інтегральній частині громадянського суспільства потрібно було самоствердитись і отримати визнання як гравця у публічній політиці.

Станіслав Науменко, який очолював редакцію гей-журналу «Один з нас» впродовж нульових і на початку 2010-тих років, розповів, що активізмом сьогодні деколи називають зовсім інші речі, а саме поняття є дискредитованим. У 1990-2000-них, за його словами, активізм розуміли по-іншому, свою діяльність як дописувача журналу він назвав радше волонтерською, адже паралельно працював водієм тролейбусу. Вже коли почав повноцінно працювати у редакції, визначив цю діяльність як бізнес-проект, адже, крім руху, є ще супутні сервіси, одним з яких він і вважає журнал. «Один з нас» припинив виходити у 2014 році, проте Стас¹⁸ продовжує працювати у цій царині – в журналі «Stonewall». За словами Стаса, пікового накладу в 10 000 примірників журнал «Один з нас» досягнув на початку 2000-них років, а після ухвалення Закону «Про захист суспільної моралі», наклад почав зменшуватись. Хоча свою роботу в редакції Стас і не розглядав як активізм, він вважав, що потрібно змінювати суспільну думку і тому відвідував телеєфіри – як один з небагатьох тоді в Україні відкритих геїв. У 2002 році він балотувався до Верховної Ради від партії «Райдуга», основним фокусом якої були екологічні питання. З плином часу, коли

---

¹⁸ Станіслав знаний в активістських колах як Стас, так він і попросив його називати у роботі.

продажі журналу почали зменшуватися, С. Науменко почав займатися такожи проєктами з профілактики ВІЛ/ПСПШ¹⁹.

Тому не всі ініціативи, що спрямовані на розвиток і задоволення потреб спільноти, можна вважати безпосереднім активізмом, принаймні, з точки зору залучених у процес. Як сказав респондент 7, *«я мав іще знайомства у вузькій сфері тодішнього гей-бізнесу — ідеться про мережу дозвілля для ЛГБТ: клуби, розважальні проєкти, друковані видання. Ці товариші теж були однозначно зацікавлені в розвитку спільноти, бо ж це конвертується в «споживацьку аудиторію».*

3.4.2. Поштовх до активізму

Фактично, у всіх випадках до початку активістської діяльності сприяло почуття несправедливості стосовно себе чи своїх близьких – когось звільнили з роботи, коли дізнались про орієнтацію, хтось був обурений «бульварно-зневажливим» зображенням гомосексуальних людей в медіа і суспільному дискурсі, хтось відчував відверто ворожу атмосферу у суспільстві. Як сказав респондент 1, *«мене дуже цікавило, чому я не можу насолоджуватися повнотою прав так, як інші люди, чому мене стигматизують, дискримінують і що з цим можна зробити».* Такі пояснення цілком відповідають теорії відносної депривації. Відповідно до концептуалізації, викладеної у Розділі I, така депривація є аспіраційною та, за В. Рансіменом, груповою: індивіди усвідомлюють відсутність у них та соціальної групи, до якої вони належать, тих же прав і свобод, що й у інших співгромадян, і прагнуть покращити своє становище. Для подібного усвідомлення індивід повинен прийняти ідентичність пригніченої групи.

---

¹⁹ Інфекції, що передаються статевим шляхом.

Один з респондентів лаконічно сформулював це таким чином: *«Моїм основним мотивом була гомосексуальна ідентичність»*.

Для деяких респондентів активізму передувало спілкування та формувань мереж у спільноті – відвідини ком'юніті-центру, спільні тренінги, просвітницькі чи спортивні заходи. Респондент 5 розповів, що вони з однодумцями зайнялись активізмом наприкінці 1990-тих, коли ті повернулись із закордону, де бачили на власні очі іноземний досвід активізму: *«Я ніколи не думав про кар'єру активізму, це сталося само собою»*. Віктор Пилипенко зробив публічний камінаут під час фотовиставки Антона Шебетка «Ми були тут», що відбулась у 2018 році і була присвячена ЛГБТ-військовим. Причиною він назвав «нездорову» атмосферу у суспільстві і загрозу демократії з боку праворадикальних рухів: *«Я свідомо пішов на війну як доброволець. І я зрозумів, що ті здобутки, які я відстоював на війні, у цивільному житті просто нівелюються. Тому мій камінг-аут як військового був зроблений для того, щоб постояти знову за демократію»*. Анжела Калініна поділилась враженням, яке на неї справив перший, відвіданий нею Марш рівності у Києві, де вона як мама гея дала інтерв'ю загальнонаціональному каналу. Після того вона за кожної змоги відвідує публічні акції на підтримку ЛГБТ.

Тут варто зупинитись на понятті «камінаут» як політичному акті ЛГБТ-руху. Цей концепт «камінг-аут» (coming-out [of the closet] – вихід [з шафи]) є доволі новим західним поняттям, що в різні часи мало різне значення. Сьогодні основна ціль камінг-ауту – загальна видимість. Під час камінг-ауту людина публічно заявляє про свою орієнтацію. Посилаючись на австралійську психологиню Вів'єн Касс (Vivienne C. Cass), Шовен та Лерш наводять шість етапів камінг-ауту (Chauvin & Lerche, 2013, с.37):

1. збентеження ідентичності – індивід продовжує жити як гетеросексуал, але його турбують протилежні бажання чи практики);
2. порівняння ідентичності – індивід порівнює, як це бути гомосексуалом через своє оточення
3. толерантність
4. прийняття ідентичності
5. гордість за свою ідентичність – фаза девалоризації гетеросексуальності
6. синтез ідентичності – гармонійне існування у світі, де домінують гетеросексуали.

Втім, ці ж французькі автори зауважують, що камінг-аут як публічна заява про свою гомосексуальність, адресована соціальному оточенню, набув такого значення лише наприкінці 1960-тих років стараннями ЛГБТ-руху та разом зі зміною розмежувань між приватним та публічним життям, як показав американський дослідник Джордж Чансі (George Chauncey) (Chauvin & Lerche, 2013, с.38). До цього, камінг-аут означав своєрідний обряд ініціації, коли гомосексуал відкривався іншим гомосексуалам, а не широкій публіці.

Чому камінг-аут розглядається важливим індивідуальним актом для ЛГБТ-руху? Французький соціолог і послідовник М. Фуко Дідьє Ерібон виокремлює образу як основний елемент для конструювання гомосексуального Я (Eribon, 2004, с.16-17). Він зауважує, що у багатьох мовах лайливі слова означають стосуються саме гомосексуальності, і що кожен гей чи лесбійка ризикує у будь-який момент життя стикнутися з проявами такої вербальної агресії і мовою ненависті. Таким чином, Ерібон визначає образу як лінгвістичний акт, що приписується особі і є перформативним висловлюванням (performative utterance), яке покликане

вплинути на свідомість об'єкта, на якого скерована образа, редукуючи його до «цього» та вписуючи почуття сорому на кожен рівень його Я.

Таким чином, пише Ерібон, будується бар'єр між «нормальними» людьми і тими, кого І. Гоффман назвав «стигматизованими». Відповідно, як пише новозеландська квір-теоретикня Аннамарі Джагоз, учасники руху за звільнення геїв пропагували камінг-аут серед спільноти, що було значно відмінним від тактики гомофільного руху, який намагався досягти визнання з боку панівного дискурсу (Джагоз, 2008, с.58-59). Гей-ліберационісти навпаки вважали, що таким чином гомосексуал відкрито дискредитує думку «професіоналів» (медиків, юристів), утверджує і поширює свою ідентичність, стає видимим для інших і таким чином протистоїть репресивному потоку влади. Таким чином, приватне стає публічним і вводиться категорія гордості за себе, що і є перекладом англійського слова «pride».

Віктор Пилипенко вважає, що передумови для камінг-аутів вже є, особливо в Києві. Він висловив здивування певною закритістю ЛГБТ-спільноти, особливо з боку відомих діячів, які приховують свою гомосексуальність.

3.4.3. Мотивація активістів

Більшість активістів зазначили, що їх мотивує результат – розвиток ЛГБТ-руху в Україні і можливість допомогти іншим представникам ЛГБТ-спільноти. До успіхів зараховували «урізноманітнення ЛГБТ-руху». Респондент 1 розповів, що «на початку було кілька організацій-мастодонтів, які переважно займалися профілактикою ВІЛ серед ЧСЧ/геїв», а вже потім виникли організації для боротьби за права, і тепер ми спостерігаємо, як організації створюються навколо ідентичностей:

«Політика ідентичності прийшла в Україну. У ЛГБТКІ+ – багато різних груп, і одна організація не може покрити всіх потреб. (...) Тих організацій, які роблять усе, є дуже мало. Я сприймаю урізноманітнення як новий етап, і думаю, що наступним мав би бути етап солідаризації, якої зараз замало». Іншим проявом позитиву є більша кількість відкритої підтримки: від лідерів думок, окремих організацій і простих людей. У 2018-2019 роках Коментар до Міжнародного дня проти гомофобії, трансфобії і біфобії оприлюднювало Міністерство закордонних справ України, у 2020 році – Печерська районна в місті Києві державна адміністрація, Музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків.

А от респондент 7 таким чином описував свою активістську еволюцію: *«Спочатку мене мотивувала публічність, коли ти перетворюєш себе на цукерку, що виблискує перед телекамерами. Пізніше до цього додався той чинник, що люди почали прислуховуватися до моїх ідей і пропозицій, бо я хлопець розумний. Нарешті, мої «вихідні» ідеї спонукали партнерські організації до «вхідних» пропозицій: я почав потроху отримувати запрошення робити професійно ті речі, які робив як активіст, а також щось споріднене. (...) Цей індивідуальний шлях мав тривалу історію, але зараз головне, що мене мотивує, — це усвідомлення змін, які відбулися завдяки, зокрема, моїй роботі та роботі моїх колег. А зміни — така зараза, що їх видно лише з поважної відстані. Ну, хоча б років 5. Чимало процесів, до яких я залучався, тривали понад 10 років між їхнім натхненним початком і результативним завершенням. Тому зараз, коли я беру участь у якомусь черговому процесі змін на користь ЛГБТ, то мене надихає візія майбутнього, візія результату».*

Більшість опитаних активістів планували продовжувати свою діяльність і надалі, поки будуть дозволяти обставини. Лише один з опитаних розповів про свої плани відійти від ЛГБТ-руху у майбутньому. А для респондента 7 сама постановка питання подібним чином видається

недоречною: *«Я думаю, що активізм не є питанням попереднього розрахунку, так само, як сценічне життя, спорт чи мистецькі заняття. Адже до активізму нас об'єктивно ніщо не примушує. А отже, практично ніщо не може примусити від нього відмовитися. Це залежить від внутрішньої налаштованості в поточному часі, а ми хіба знаємо свій внутрішній стан бодай на день уперед? Я ж не кожного дня активіст! Бувають місяці, коли я абсолютно поза процесами. Наприклад, коли я десь у далеких подорожах».*

3.4.4. Діяльність руху

А от щодо найважчого у активістській діяльності, прозвучали різні відповіді. Лише один респондент згадав емоційне вигорання. Декілька респондентів зазначили, що для них найскладнішим є переконувати інших. Водночас під іншими можна розуміти різні соціальні групи. Респондент 8 сказав, що з кожною групою потрібно працювати окремо і, можливо, опоненти – ті з ким потрібно працювати в останню чергу, натомість варто працювати більше з ЛГБТ-спільнотою чи нейтрально налаштованими людьми. Він також вважає, що новий імпульс рухові в останні роки надали підлітки, які самі приходять і прагнуть щось робити. Іншими словами, на його думку, ЛГБТ-організації не робили нічого особливого, щоб залучити нових людей. В самій спільноті з'явилась нова група – молодь, яка хоче щось робити.

Для респондента 5 найскладнішим у діяльності є намагання порозумітися з церковними організаціями: *«Глухий кут, ми намагались запрошувати представників церков на наші заходи, але жоден з них ніколи не відповів на це. «Давайте просто поспілкуємось» – глухе мовчання. Я думаю, вони розуміють, які питання можуть бути підняті».* На наше уточнювальне запитання, про які саме питання йдеться, він відповів, що

мова про прийняття принципів, які самі ж церкви і проповідують. Респондент 1 визначив як найскладніше – токсичне середовище (коментарі незадоволених, в тому числі із кіл, від яких цього не очікується), а також відсутність солідарності.

Фактично усі респонденти відзначили, що у ЛГБТ-руху нема чітко визначених цілей, і в цьому випадку вони говоритимуть виключно від свого імені. Респондент 1: *«Я вважаю, що у нас нема і не може бути спільної цілі. Навіть кожна з літер ЛГБТ є парасольковим терміном і включає в себе різні підгрупи, з різними потребами»*. Тим не менш, респонденти назвали спільні прагнення, які в основному збігалися. В першу чергу, це зміни законодавства, що мають врегулювати цивільно-правові відносини одностатевих пар. Хоча чимало респондентів і говорили про шлюбне рівноправ'я, вони зазначали, що усвідомлюють нереалістичність цього в теперішніх українських реаліях. Тому як проміжну ланку вони називали інститут цивільного партнерства, який має певні обмеження порівняно із теперішнім інститутом шлюбу і мав би бути доступним усім парам, як одностатевим, так і різностатевим. Іншою ціллю, яку часто згадували, є внесення змін до кримінального законодавства України у частині протидії злочинам на ґрунті ненависті за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності (СОГІ). Наразі СОГІ не фігурують в українському законодавстві як обтяжлива обставина. Проте, як ми зазначали, у кожній групі є також свій порядок денний, наприклад, транс-активісти борються за полегшення процедури транс-переходу та зміну ставлення українських міграційних служб до ЛГБТ-біженців, що прибувають в Україну з інших країн (нещодавнім гучним випадком була справа активіста-біженця, якого переслідували у Росії, Сольдаду Ковалісіді, якому таки відмовили у праві на притулок в Україні).

Серед викликів були названі популізм, націоналізм та Росія. Що означає те, що популісти можуть використовувати ЛГБТ-тематику як дражливу тему для суспільних дискусій і набирання своєї політичної ваги. Націоналістично-консервативна ідеологія як така, що виступає проти будь-яких ліберальних цінностей. І Росія як антипод Заходу і «твердиня традиційних цінностей». Хоча, як пише російський соціолог Олександр Кондаков, імпульс до поширення руху за традиційні цінності прийшов у Росію зі США, а саме зі штату Іллінойс, де розташований Говард-центр сім'ї, голова якого, Аллан Карлсон, ще з 1990-тих років налагодив зв'язки з Московським державним університетом і просував консервативний порядок денний (Кондаков, 2018, с.28). Кондаков також згадує інших американських діячів, що сприяли просуванню в Росії законодавства про заборону «пропаганди гомосексуалізму». Нагадаємо, що перший подібний нормативно-правовий акт було ухвалено на регіональному рівні у Рязані ще у 2006 році. Респондент 8 вбачає небезпеку у посиланнях на, як він висловився, «фейкових» вчених з боку антигендерного руху. Кондаков згадує у своїй статті американського дискредитованого соціолога Марка Регнеруса, на якого посилалися федеральні депутати в Росії під час ухвалення закону про «пропаганду гомосексуалізму». Але, каже респондент, *«вони (опоненти ЛГБТ-руху, що виступають за сімейні цінності – авт.) – настільки дурні і звели свою позицію до абсурду, що втрачають підтримку широкого суспільства.»* Як приклад він навів підручник «Основи сім'ї», проти якого, мовляв, виступають батьки проти нього, хоча вони можуть бути водночас і проти ЛГБТ. Віктор Пилипенко теж вважає, що опоненти руху ЛГБТ виглядають ретроградно, тому не зможуть залучати на свій бік особливо молодь.

3.4.5. Переломна точка

Вельми цікавим дослідницьким питанням для нас була переломна точки чи точки у розвитку руху за останні 10 років. Ми виходили з думки, що Євромайдан і подальші суспільно-політичні зміни (євроінтеграційні реформи) справили визначальне значення на розвиток українського ЛГБТ-активізму. З одного боку, це припущення підтвердилось, проте з іншого, ми усвідомили його обмеженість (детальніше – трохи нижче). Справді, більшість опитаних активістів, як тих хто залучений до руху вже 15-20 років, так і «новачків» з двох-трьох річним стажем, назвали переломною точкою саме Євромайдан.

Нагадаємо, що до цього в Україні цілком реальним був російський сценарій ухвалення закону, який унеможливив би жодну вільну дискусію про ЛГБТ. Як сказав респондент 1, *«Всі очікували, що буде прийнято репресивне законодавство. Це консолідувало нас. Після Майдану ми відчули, що ми на щось можемо впливати»*. Хоча за свідченнями респондентів, дуже багато хто з ЛГБТ-спільноти підтримував Революцію Гідності, здебільшого ці люди залишились невидимими на Майдані. Це було стратегічним рішенням, яке, однак, розділило ЛГБТ-спільноту, адже дехто вирішив відкрито заявляти про себе і мати свої прапори та плакати.

В межах дослідження, проведеного Громадською організацією Точка опори за підтримки Міжнародної фундації виборчих систем (IFES), Міністерства міжнародних справ Канади та Freedom House, у 2019 році методом онлайн-інтерв'ю було опитано 493 особи (з них 63% – представники ЛГБТ і решта 37% – їхні союзники). Було виявлено, що 83% опитаних представників ЛГБТ-спільноти та 78% союзників підтримують вектор зближення з ЄС та Заходом (Точка опори, 2020).

Респондент 5 ствердив, що після Євромайдану в першу чергу змінилося ставлення держави: *«Змінилось ставлення держави – політики зрозуміли, що євроінтеграція неможлива без вирішення ЛГБТ-питань»*. За його словами, навіть консервативні політики пішли на певний компроміс із ЛГБТ-рухом, щоб дати сигнал європейським партнерам. Він не вважає, що це справді зміна особистого ставлення: *«Ми сподіваємось не на те, що у когось прокинеться совість, а на те, що об'єктивні обставини будуть змушувати людей діяти таким чином»*. Подібним чином, вважає респондент 5, повели себе головні українські церкви – коли вони зрозуміли, що відкрита солідаризація з російською позицією вдарить по їхньому авторитету, вони стали більш мовчазними щодо цих питань. Тому сьогодні найактивнішими клерикальними опонентами ЛГБТ-руху є передусім нові протестантські церкви.

Анжела Калініна апелювала до загальних демократичних цінностей: *«Я не могла зрозуміти, чому у країні, яка позиціонує себе як демократична держава, насправді так порушуються права людини»*.

Віктор Пилипенко назвав переломною подією Марш рівності 2015 року, на який був вчинений агресивний напад. Респондент 8 назвав переломним саме Марш 2016 року, адже він вперше відбувся у центрі столиці і зібрав набагато більше учасників, хоча після насилля 2015 року були великі побоювання, чи безпечно буде виходити у центрі Києва.

Він каже, що трагічні події нерідко призводили до розвитку ЛГБТ-руху: це і боротьба проти байдужості влади до проблеми поширення ВІЛ-інфекції у часи адміністрацій Рональда Рейгана у США та Маргарет Тетчер у Великій Британії чи вбивство на ґрунті ненависті американського підлітка Метью Шепарда у 1998 року, що сколихнуло всю країну і стало поштовхом до законодавчого розширення переліку злочинів на ґрунті ненависті. Також, у США з'явилися ініціативи, спрямовані на попередження суїцидів серед

ЛГБТ-підлітків, які підтримали багато тамтешніх знаменитостей. Наприклад, проєкт «Тревор» чи «Все зміниться на краще» (It Gets Better).

Лише один респондент назвав переломною подією перший КиївПрайд 2012 року, на який теж було скоєно напад, як і у 2015 році. Цей же респондент відзначив також 2015 рік, коли *«Верховна Рада України заборонила прямим текстом дискримінацію на підставах сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності у сфері трудових відносин та запровадила самі ці терміни до трудового кодексу. Починаючи з 2015-го врахування ознак СОГІ на нормативно-правовому рівні стало трендом. Не без наших зусиль, звісно»*. Майбутньою вузловою точкою респондент 7 вважає появу відкритих ЛГБТ на посадах, на яких приймаються політичні рішення.

3.4.6. Солідарність і розподіл ресурсів

Більшість респондентів також скаржились на брак співпраці між активістами та ЛГБТ-організаціями. По-перше, в Україні не існує єдиної парасолькової організації, як у Молдові чи великих старих організацій, як у США чи Великій Британії. Спроби створити таку організацію були (Асоціація ЛГБТ-організацій України), але не дали позитивного ефекту.

Втім, в Україні щороку відбувається Національна ЛГБТ-конференція, що збирає фактично усіх представників різних ЛГБТ-організацій України. Одразу кілька респондентів зазначали, що такий рівень співпраці в цілому характерний всьому українському громадянському суспільству, а не є особливим лише для ЛГБТ-руху.

В чому ж причина низького рівня співпраці між ЛГБТ-організаціями та активістами. З одного боку, це – звичайний людський фактор, коли є різне бачення та амбіції дійових осіб. Проте це не може бути визначальним

фактором. Набагато переконливішим поясненням є боротьба за ресурси, що ведеться між ЛГБТ-організаціями в Україні, про що зазначили кілька респондентів. Респондент 8 розповів: *«Іде боротьба за ресурс. І всі приховують, які в них ідеї і цілі. Про них дізнаються вже тоді, коли організація виграла кошти і почала імплементувати проєкт. З цього випливає, що деякі активності не робить ніхто, бо ніхто не подав це в заявці. В той же час могло бути декілька однотипних проєктів, наприклад по роботі з журналістами. Немає спільного бачення і обговорення що ми робимо – якісь теми ми забуваємо, якісь дублюємо.»* На його думку, закордоном організації більш спеціалізовані, тобто всі чітко поділені за сферою діяльності і об'єднуються для проведення спільних подій, які не під силу організувати одній організації (наприклад, прайд). Респондент розповів, що тамтешні організації фінансується місцевою владою, тому їм немає сенсу конкурувати між собою, бо влада виділяє їм однакові ресурси. В Україні ж порядок денний визначають закордонні донори. Наприклад, вони можуть бути зацікавленими у роботі з певною категорією, і для отримання коштів ЛГБТ-організація буде намагатись охопити і ту ділянку, з якою першопочатково не планувала працювати. Крім того, на Заході існує чимало благодійних фондів, приміром Фонд Елтона Джона. Але з самого початку тамтешній рух був низовим – там були відсутні гранти і, відповідно, зовсім інший активізм. На думку респондента 8, іноземні ЛГБТ-організації більш фінансово прозорі і дотичні до спільноти: *«Якщо спільнота їх фінансує, вони роблять те, що вона хоче. А в Україні ти робиш те, що від тебе очікує донор».* При цьому для отримання донорських грошей потрібно прикладати великі зусилля, які часто залишаються непомітними. В кожного донора свої вимоги, купа заявок – це все невидима робота, яку теж не помічають.

Інший респондент навів як приклад правозахисну ініціативу – Коаліцію з протидії дискримінації в Україні, яка перестала діяти, коли

закінчилось її фінансування. Така цілковита залежність від іноземної допомоги викликала занепокоєння у кількох респондентів. Один з них взагалі сказав, що майбутнє українського ЛГБТ-руху значною мірою буде визначене перебігом президентської кампанії у США: якщо знову переможе Дональд Трамп, фінансування буде скорочено. Ці побоювання підсилила пандемія коронавірусу, що, можливо, призведе до перерозподілу ресурсів і зменшення іноземної допомоги.

Іншими, зовнішніми викликами називали активізацію антигендерних рухів та поширення націоналістичної ідеології. Одними з найпотужніших формальних опонентів ЛГБТ-руху можна вважати Всеукраїнську раду церков та утворене у січні у Верховній Раді міжфракційне об'єднання «Цінності. Гідність. Родина». Цікаво, що його утворення привітала коаліція ЛГБТ-організацій, що складалась з КиївПрайду, ХарківПрайду, Правозахисного ЛГБТ-центру «Наш світ», Гей-Форуму України, PrideHub, Жіночої асоціації «Сфера» та асоціації ЛПА, зазначивши, що «сучасний західний консерватизм, до якого апелює маніфест об'єднання, цілком відповідає принципам рівноправ'я ЛГБТ+ у своїх країнах і нашу діяльність в Україні підтримують консервативні уряди провідних західних країн, зокрема таких як США, Велика Британія, Німеччина, Норвегія тощо». (KyivPride, 2020).

3.4.7. ЛГБТ-рух і політика

Продовжуючи тему ЛГБТ-руху і політики, нам цікаво було з'ясувати, що думають респонденти про характеристику ЛГБТ-руху як лівого чи неомарксистського. Дехто відповів, що це складно предметно коментувати, бо це не відповідає дійсності, а є ярликом опонентів, який використовують для дискредитації руху у суспільстві, де вороже сприймаються будь-які ліві

ініціативи, для того, щоб посварити самих ЛГБТ-активістів між собою і відлякати спільноту від організованого руху. Власне, цей прийом демонізації гомосексуалів через ототожнення з політичними опонентами є не новим. Англійський дослідник Джонатан Долімор називає це «гомосексуалізацією ворога» (Долімор, 2004: 144). Він наводить приклади, як ліві політики витворили міфологеми, за якими гомосексуальність є проявом занепаду буржуазного Заходу або «суто фашистське збочення» (Долімор наводить фразу *«Викорінимо гомосексуалізм і фашизм пропаде!»*, яку приписують М. Горькому). З іншого боку, як пише Долімор, *«фашисти затаврували будь-який відхід від своєї ідеології чистоти раси як «сексуальний більшовизм»* (Долімор, 2004, с.145). Можна також згадати, як під час Холодної війни і маккартистського полювання на відьом у США гомосексуалів вважали потенційними шпигунами і підривниками і на цій підставі звільняли з державних посад. Респондент 6 звернув увагу на еволюцію ярликів від опонентів: *«Якщо раніше ми були для них пє**ками», то тепер вони називають нас «лівими» чи «соросятами»²⁰*. Безперечно, у ЛГБТ-русі є прихильники лівих поглядів, проте, як зазначила більшість респондентів, ЛГБТ-активісти не існують у якому гетто, тому серед них можна знайти представників всього політичного спектру, а сам рух не є ідеологічним. Респондент 10 у відповідь на це питання зазначив, що його погляди взагалі-то праві, хоч він і відмежовує себе від радикальних націоналістів.

Саме бажання дискредитувати опонентів нам видається найбільш переконливим поясненням, хоча справді на Заході історично ЛГБТ-рухи підтримували спершу ліві партії та організації, проте йдеться в першу чергу про нових лівих. Лише 1980-1990-тих всередині мейнстримних лівих партій/рухів змінилося ставлення до ЛГБТ-питань, серед нових лівих

---

²⁰ Нещодавній пейоративний новотвір, що пов'язує активістів з діяльністю фонду Джорджа Сороса.

встановився консенсус щодо підтримки ЛГБТ-руху як одного з визвольних рухів (детальніше див. Wolf, 2017). Питання співвідношення сучасного лівого руху та питань гомосексуальності заслуговує на окреме дослідження.

ЛГБТ-питання виринає і у міжнародних відносинах, зокрема в ході розширення ЄС (Slootmaeckers, Touquet, & Vermeersch, 2016). Частина українського суспільства сприймає антидискримінаційні ініціативи держави як нав'язування Заходом так званої «гомодиктатури», чим певні діячі намагаються дискредитувати євроінтеграційні прагнення України. Нерідко джерелом такого дискурсу є Росія. Заступник міністра інформаційної політики України, експерт з питань інформаційних воєн та конкурентної розвідки Д. Золотухін виявив, що частота згадок у рунеті (російському сегменті інтернету) ключових слів, пов'язаних з ЛГБТ-тематикою, зросла у 10 разів за період з березня 2012 по березень 2013 року (Золотухін, 2017). Його аналіз також показав, яку роль у поширенні маніпулятивних матеріалів в Україні відігравав проросійський рух В.Медведчука «Український вибір». Сюди ж можна віднести і активність на Західній Україні придушеної (проте не остаточно) СБУ у 2015 році секти догналітів, що називала себе «Українською Правовірною Греко-Католицькою Церквою» (УПГКЦ) у намаганні розколоти УГКЦ (Квятковський, 2016).

Співпрацю ЛГБТ-руху з органами влади України можна виокремити за такими напрямками:

1. Робота з поліцією. Респондент з 20-літнім досвідом розповів, що вони починали з того, що намагались переконати тодішню міліцію у неприпустимості вибивання у затриманих геїв їхніх інших знайомих геїв. За його словами, на початку міліція справді вважала, що вони складають організоване злочинне угруповання. Згодом співпраця з

поліцією активізувалась при проведенні маршів рівності, особливо з так званими підрозділами Поліції діалогу.

2. Робота з Уповноваженим з прав людини. Як зазначив респондент 5, вона почалась у період роботи на цій посаді Валерії Лутковської (2012-2017) і продовжилась вже за нинішнього омбудсмана Людмили Денісової. Обидві особи регулярно звертались до органів влади із заявами зокрема і на підтримку ЛГБТ-руху.
3. Робота з Міністерством охорони здоров'я співпраця активізувалась лише за часів виконуючої обов'язки міністра Уляною Супрун і стосувалась найбільше покращення медичної допомоги для трансгендерних людей.
4. Робота з Міністерством юстиції у частині Плану дій на виконання стратегії у сфері прав людини. Як розповів респондент 5, *«Для нас було великою несподіванкою, коли у 2015 році ухвалювали План дій на виконання стратегії у сфері прав людини, Мін'юст схвалив практично усі пропозиції від ЛГБТ-спільноти. Більшість з них не були виконані, але те, що такі пропозиції з'явилися у офіційному державному документі і там були певні зобов'язання – це було вперше.»* Хоча законопроект про цивільні партнерства був розроблений ЛГБТ-організаціями і у попередньому скликанні були депутати, які відкрито підтримували ЛГБТ-рух (Сергій Лещенко та Світлана Заліщук) і могли внести його на розгляд Верховної Ради, респондент вважав, що це буде хибним кроком, *«бо тоді Міністерство відзвітувало би про виконання Плану дій, а фактично вони нічого не зробили. Зрозуміло, що ухвалення такого закону зараз нереальне, але якби він був висунутий від уряду, це був би великий демонстративний крок вперед.»*

Згідно з Планом дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року Міністерство Юстиції мало розробити і

подати на розгляд Кабміну законопроект про цивільне партнерство в Україні до II кварталу 2017 року. Проте у грудні 2018 року Заступник міністра юстиції з питань європейської інтеграції С. Петухов повідомив, що відомство не розроблятиме відповідний документ.

Віктор Пилипенко розповів також про круглий стіл за участі представників Міністерства оборони України, що був присвячений становищу ЛГБТ в армії. За його словами, представники військових заперечували наявність проблем у ЛГБТ-людей, що служать у Збройних Силах України. І справді, визнає Віктор, юридично проблем для геїв, бісексуалів чи лесбійок не існує²¹, крім трансгендерів, які не пройшли операцію зі зміни статі. З ініціативи Об'єднання військових за підтримки організації Точка опори було проведене соціологічне дослідження «ЛГБТ+ військові та ветерани: видимість і сприйняття військовим побратимством».

Справді двері кабінетів поступово відчиняються для ЛГБТ-активістів, держава більше не може ігнорувати їхні вимоги, проте один з респондентів зауважив, що нерідко держава йшла на співпрацю з ЛГБТ-рухом лише тому, що це було одним з її зобов'язань перед західними партнерами, за що вона отримує гроші. Наприклад, як розповів респондент 8, Центр Громадського здоров'я робить багато для ЛГБТ-спільноти, бо це – їхнє зобов'язання за грантовими коштами, а раніше таким прикладом було Міністерство Юстиції, де діяв Директорат з прав людини. Він каже, вважає, що *«держава – не менший грантошукач, ніж самі громадські організації»* і робить щось робить лише, якщо у цьому зацікавлена. Таким чином, ми знову повертаємось до питання ресурсів і структури політичних можливостей.

---

²¹ В Україні ніколи не існувало юридично закріпленої політики, подібної до «Don't ask, don't tell» у США. Політика «Не говори, не питай» діяла з 1994 по 2011 роки і забороняла відкритим гомосексуалам служити у війську.

Антидискримінаційні поправки до трудового законодавства були ухвалені також не з першої спроби в першу чергу тому, що це було зобов'язанням перед ЄС.

Тим не менш, респондент 7 позитивно оцінює рівень співпраці між органами влади та українськими ЛГБТ-організаціями: *«Я перебуваю в контактi з органами влади, а точніше — з посадовцями та різними людьми, які приймають рішення, практично щодня (...). Вище я наводив приклади врахування чинників СОГІ в законодавстві. Станом на сьогодні в Україні було прийнято накопичувальним підсумком 18 законів та інших нормативно-правових актів, які явним чином враховують чинник ЛГБТІ та/або СОГІ. Ці керівні документи з'явилися не як манна небесна, а є в переважній більшості підсумком наполегливої та багаторічної адвокації зусиллями наших організацій та лідерів, і зокрема мене. От і зараз триває процес напрацювання нових законодавчих рішень, які покликані покращити самопочуття ЛГБТІ в Україні. Тому співпраця з органами влади часто виглядає як симбіоз: ми як експерти напрацьовуємо «ідеальний контент», а суб'єкти владних повноважень забезпечують адміністративне проходження разом з внесенням до нашого контенту їхнього управлінського бачення. Але крім згаданих 18 актів законодавства поза кадром лишається ще сила силенна напрацювань, які не були результативно завершені, або які «поставлені на паузу» до кращих часів. В Україні система взаємодії між владою та неурядовим сектором є надзвичайно розвиненою. Така взаємодія часто відбувається через такі формалізовані інструменти, як міжсекторальні робочі групи, якісь консультативно-дорадчі ради і таке інше. Я особисто маю багатий досвід участі в цих структурах, причому участі плідної. Якщо власне для чиновників участь у них часто — обтяжливий обов'язок, то для мене та*

моїх колег — ворота можливостей, і ми через них «пхаємо» у хорошому сенсі слова свої ідеї та напрацювання».

3.4.8. Можливості впливу ЛГБТ-руху в Україні

Власне, потенціал українського ЛГБТ-руху впливати на суспільно-політичну ситуацію в Україні респонденти оцінили по-різному. Респондент 5: *«Я не хочу перебільшити внесок українського ЛГБТ-руху у процеси в нашій країні, бо значно більший вплив, на мій погляд, здійснює зміна поглядів на ЛГБТ-питання у всьому світі, насамперед у «вільному світі». Навіть мас-медіа і поп-культура здійснює більший вплив, ніж наші адвокаційні кампанії. Але ми намагаємось використати ці зміни, і все це дає нам нові можливості – і це мене зараз дуже надихає працювати»*. Насправді, вже з'явилися і українські культурні ініціативи, які можна записати у арсенал soft power ЛГБТ-руху. Інколи це ініціатива самих митців, а інколи створюється за інституційної підтримки певної організації. До подібних прикладів українських культурних продуктів можна зарахувати пісню і кліп Ірини Білик «Не ховай очей», що були зроблені на підтримку Маршу рівності 2018 року, проєкт «Різні.рівні» 2020 року, виставу «Гей парад» чи серіал «Перші ластівки».

Опитані ЛГБТ-активісти вважали, що руху потрібно співпрацювати з усіма партіями та йти в політику на рівні окремих індивідів. Респондент 7: *«Не виклик, а поклик: нас чекають на посадах, де приймаються рішення. А ми не дуже хочемо йти. Хоча, по суті, десятиліттями це виступало предметом прагнень. Ну, півтори людини на ці посади пішло, а умовно, могло піти до десятка. Все ж таки, мусимо знайти в собі мотивацію та жертовність попрацювати на держслужбі або у представницьких органах*

влади». Йому вторує респондент 8, який сказав, що не знає, хто б з ЛГБТ міг би балотуватися. Втім, респондент 7 висловив оптимізм з цього приводу: *«Входження когось з ЛГБТІ-активу до парламентських лав в умовах України є обов'язковою умовою прискореного досягнення громадянської рівності. Донині цього не сталося, хоча мало статися якщо не минулого, так цього скликання, але завадили суб'єктивні ситуації відповідних активістів. Думаю, що бути в наступному скликанні цілком реалістично, враховуючи динаміку наших взаємин з окремими політичними силами та стан співробітництва з особами, які приймають рішення»*.

На думку респондента 8, у більшості партій існує два крила – ліберальне і консервативне, а проблемою України є відсутність ліберальної партії. *«Всі ліберали розпорошені по різних партіях»*. Він вважає, що починати треба з того, щоб окремі індивіди вступали в партії і були їхніми активними членами.

Робота в цьому напрямі також почалась в останні кілька років. У 2020 році український офіс міжнародної організації Національний Демократичний Інститут оголосив набір на тренінги з підготовки кандидаток/кандидатів, які планують балотуватися на місцевих виборах і які входять до мало представлених у політиці груп населення, серед яких і ЛГБТ. Крім того, ЛГБТ-організація Точка опори випустила буклет «5% виборців, про яких ви могли забути» з рекомендаціями для політичних партій щодо роботи з ЛГБТІ-спільнотою (Точка опори, 2019).

А от стосовно солідаризації і співпраці з іншими суспільно-політичними рухами думки респондентів розділилися. Дехто з опитаних вважав, що потрібно підтримувати інші ініціативи, тому що такі громадянські коаліції є взаємовигідними для усіх: *«Це виграшні стратегії, бо коли нам потрібно, вони теж будуть підключатися»*. Респондент 5 навпаки вважав, що офіційна підтримка інших ініціатив з боку ЛГБТ-

організацій є недоцільною, бо сприятиме лише їхній маргіналізації. А респондент 7 вважав, що кожна організація/ініціатива повинна опікуватися своєю ділянкою роботи: *«Краще робити маленьку справу, але робити її добре. У масштабі країни справа ЛГБТІ — точно є маленькою. Краще невеличкий смарагд, аніж тонна металобрухту. Тому — ще раз: ні (...). А кліматом нехай займають спеціалісти з клімату. Із соціально-економічної політикою складніше. Адже гомофобія має економічний вимір. Гомофобія — це завжди бюджетні недоїмки. Тому що багато працездатних людей із числа ЛГБТІ елементарно залишають країну. Усе це обчислюється в доларовому вимірі. Тому в цьому аспекті ми мусимо час від часу про це нагадувати — і таким чином на це впливати. Але не думаю, що ЛГБТІ-рух повинен виразно артикулювати власну позицію щодо, наприклад, розмитнення імпортованих авто, бувших в ужитку».*

Подібні економічні міркування відсилають до теорії мобілізації ресурсів. Як пояснює І. Гомза, розширюючи пропозицію, суспільні рухи збільшують цільову групу, що, в свою чергу, дає змогу залучити більше ресурсів (Гомза, 2018, с.42). У цьому прикладі ЛГБТ-рух апелює до загального блага — людського капіталу, який Україна втрачає через еміграцію представників ЛГБТ-спільноти.

Хоча респондент 7 визнав, що інколи потрібно підтримувати певні ініціативи, які перебувають «на межі» безпосередніх інтересів ЛГБТ-руху. Наприклад, *«Коли під час чергового маршу рівності у Києві один з правоохоронців постраждав від кинутої в колону ЛГБТ петарди, гроші на лікування та реабілітацію зібрала спільнота (...). Коли на іншому марші рівності під час поліцейської «зачистки» території постраждав палкий 17-річний протестувальник, на його лікування так само пішли наші кошти з анонімних джерел».* Респондент 6 згадав, що у 2004 році до акції на підтримку Вадима Жиліна, якого виключили з Економіко-правового

технікуму при Міжрегіональній Академії керування персоналом через його сексуальну орієнтацію, приєдналися активісти Антифа.

За останні роки ЛГБТ-організації активно підтримували феміністичний рух (особливо залученою до проведення Маршу жінок 8 березня є організація «Інсайт»). На додаток до цього, організація «КиївПрайд» демонструє чи не найбільше спрямування до інтерсекційності: вони підтримали Марш за клімат, зробили антирасистську заяву у зв'язку з заворушеннями у США після вбивства Джорджа Флойда та провели 5 червня 2020 року акцію за відставку міністра внутрішніх справ Арсена Авакова.

Таким чином, можна зробити висновок, що ЛГБТ-рух тісно співпрацює з міжнародними організаціями, як неурядовими, так і урядовими. Дещо скромнішою є співпраця з органами влади України, проте вона значно пожвавилась після 2014 року. Дискурс євроінтеграції значно посприяв успіху ЛГБТ-руху у відстоюванні своїх вимог, хоча в останні роки зовнішнє фінансування руху почало зменшуватись, що в разі продовження цієї тенденції може суттєво повпливати на цей суспільний рух.

ВИСНОВКИ

З'ясування закономірностей постання і розвитку українського ЛГБТ-руху – актуальне питання, яке є доволі мало дослідженим саме з точки зору соціології суспільних рухів. З одного боку, таке дослідження повинно бути вписане у загальний аналіз активізму та стану громадянського суспільства в Україні, з іншого боку – ЛГБТ-рух має ряд особливостей, які виокремлюють його від інших суспільних рухів України.

Результат цього дослідження представляє комплексний погляд на виникнення і діяльність ЛГБТ-руху в Україні, разом із його взаємодією з опонентами (прихильниками консервативних цінностей, просімейними та релігійними рухами). Хоча дослідження і локалізовано Україною, для розуміння логіки досліджуваних процесів є необхідним зіставити український випадок з досвідом розвитку ЛГБТ-рухів у інших країнах, передусім США та Західної Європи, де цей рух зародився, а також країнами регіону Центральної та Східної Європи. Дослідження розкриває розуміння учасниками ЛГБТ-руху особливостей ЛГБТ-активізму в Україні.

З одного боку, ЛГБТ-рух в Україні – інституціоналізований щонайменше з кінця 1990-тих-початку 2000-них рух, який є помітним у публічному просторі і має здатність мобілізувати прихильників для впливу на державну політику і висловлення незгоди. З іншого боку, він є дуже залежним від іноземних ресурсів, в першу чергу – фінансових, що не вельми сприяє солідаризації і координації зусиль ЛГБТ-організацій, які вимушені боротись за ресурс у вигляді грантової допомоги. Проте, в ряді випадків ці організації продемонстрували здатність об'єднуватись заради спільної мети, і таким чином обмежена низова підтримка була компенсована транзактним активізмом (утворенням альянсів між організаціями). ЛГБТ-рух в Україні вписується у загальний контекст

громадянського суспільства України – представленого професійними неурядовими організаціями із низькою низовою мобілізацією.

Для того щоб зрозуміти закономірності розвитку ЛГБТ-руху ми оглянули теорії, класифікацію та стадії розвитку суспільних рухів, а також концепт політики незгоди Чарльза Тіллі. В межах цього концепту були розглянуті різноманітні форми висловлення незгоди, що у сучасному світі стали модулярними, тобто поширились географічно і застосовуються одночасно різними сторонами конфлікту. Було окреслено історичність суспільних рухів, категорії гомосексуальності та, відповідно, гомосексуальної ідентичності, що виникла на Заході наприкінці XIX століття і дала поштовх до зародження руху за права секс-меншин. Світовий ЛГБТ-рух після 1970-років є одним з прикладів нових суспільних рухів, що борються за нематеріальні цілі.

В ході інтерв'ювання респондентів були виявлені спільні паттерни початку активістської діяльності. Поштовхом до активізму стало усвідомлення відсутності рівних прав і пригніченого становища своєї соціальної групи. Водночас, це усвідомлення призвело до організованого руху саме в умовах, що були детерміновані структурою політичних можливостей. Перемога Євромайдану зумовила серйозну зміну ставлення держави до українського ЛГБТ-руху. Держава перестала ігнорувати ЛГБТ-рух, органи влади і активісти спільно брали участь у розробці нормативно-правових актів, держава почала виділяти значні ресурси для забезпечення проведення вуличних ЛГБТ-акцій. Ця інституційна та геополітична зміна сприяла інтенсивному розвитку ЛГБТ-руху в Україні. Хоча, безперечно, до цього він вже мав соціальну базу підтримки, мережу організацій та активістів по всій Україні. Хоча ми і підтвердили наше припущення про роль Євромайдану, що відповідає теорії політичних можливостей, ми також виявили ресурсний фактор як значущий для розгортання ЛГБТ-руху.

Опитані респонденти, які є рушієм руху, висловили різне бачення активізму. Не всі вважали себе активістами на теперішній момент: дехто розмежовував професійну та волонтерську діяльність в межах ЛГБТ-руху. Ми також виявили ряд розбіжностей у поглядах респондентів щодо співпраці з державними органами та підтримки інших суспільних рухів (інтерсекційності), а також різне бачення перспектив руху.

ЛГБТ-рух в Україні вирізняється динамічністю свого розвитку – як якісного, так і кількісного. Поняття «ЛГБТ», «прайд», «камінг-аут» поширились в Україні порівняно недавно, лише в останнє десятиріччя. Вони відображають універсальні тенденції розвитку ЛГБТ-руху, хоча у кожній державі існує локальна специфіка. Зміна зовнішньополітичного вектору держави сприяла водночас і зміні свідомості окремих індивідів, що долучилися до руху, апелюючи до євроінтеграції та демократичних цінностей. ЛГБТ-рух в Україні зазнає диверсифікації за групами, ініціативами, фокусом роботи активістів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

50vidsotkiv. (2020). Тренінги для кандидаток/ів, які планують балотуватися на місцевих виборах: дедлайн 15 червня. Retrieved from <https://50vidsotkiv.org.ua/treningy-dlya-kandydatok-iv-yaki-planuyut-balotuvatysya-na-mistsevyh-vyborah-dedlajn-15-cherhvnya/?fbclid=IwAR244hYC8f4KmpZtEBImAQaYB2qvCUyjgXNeyemq6Fu7AvvpXXyU3gnhugw>).

Аналітичний центр RATING Pro. (2016, September 8). *Поширення консервативних поглядів в Україні* [Press release]. Retrieved from http://ratingpro.org/research/poshirennya_konservativnih_poglyadiv_v_ukraini.html

Барсукова, А. В. (2019). *Динаміка конфлікту представників праворадикальних політичних груп та ЛГБТ+ спільноти з 2012 року* (Master's thesis, КПП ім. Ігоря Сікорського).

Бекешкіна, І., Печончик, Т. & Яворський, В. (2017). *Що українці знають і думають про права людини: загальнонаціональне дослідження*. Київ: ГО Центр інформації про права людини.

Виноградов, О., Швець, К. (2014). Релігія і ставлення до гомосексуалів у Європі. *Наукові записки НаУКМА. Т. 162, Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 44-50.

Гомза, І. А. (2018). *Суспільно-політичні рухи: навчальний посібник*. Київ: НаУКМА.

Джагоз, А. (2008). *Введение в квир-теорию*. Москва: Канон+.

Долімор, Дж. (2004). *Сексуальне дисидентство*. Київ: Основи.

Золотухін, Д. (2017, February 19). Манипуляції темой ЛГБТ как пример использования меметического оружия. Retrieved June 22, 2019, from

<https://medium.com/@postinformation/манипуляції-темой-лгбт-як-приклад-використання-меметического-зброї-7361a3f1633c>

Ищенко, В. (2007). Проблема идеологии в социологии общественных движений. *Социология: теория, методы, маркетинг*, 3, 188-201.

Квятковський, А. (2016, July 5). «Догнали». Що це було? Retrieved from <https://zbruc.eu/node/53496>

Кон, И. С. (2003). *Лику и маски однополый любви*. Москва: Издательство "АСТ".

Кондаков, А. А. (2018). Международные дискуссии о гомосексуальности: эффекты бумеранга в потоках власти. *Социология власти*, 30(1), 14-32.

Науменко, С., Карасийчук, Т., Касянчук, М. (2015). *Украинское ЛГБТ-движение*, 25. Киев: ВОО «Гей-альянс Украина».

Резнік О. (Ред.) (2019). *Соціологічні виміри громадянського суспільства в Україні*. Київ: Інститут соціології НАН України.

Семків, М. (2019, February 21). Вилка революції: або ідеали, або терор. Retrieved from <https://zbruc.eu/node/87175>

Созаев, В. (2015, June 1). «Квир» должен умереть. Retrieved from <https://outloudmag.eu/events/item/kvir-dolzhen-umeret>

Созаев, В. (Ред.) (2010). *Возможен ли «квир» по-русски?* ЛГБТК исследования Междисциплинарный сборник. Санкт-Петербург: ЛГБТ организация Выход. Международный Фестиваль Квир-Культуры 2010.

Точка опори. (2019, April 27). 5% виборців, про яких ви могли забути. Retrieved from https://issuu.com/fulcrumua/docs/politlgbt_fulcrum_mf_final__1_

Точка опори. (2020, February 18). *Політичні погляди, активність і бар'єри ЛГБТ+ спільноти і її союзників*. Retrieved from

<https://issuu.com/fulcrumua/docs/lgbtpoliticalukr?fbclid=IwAR3YMWI6nLW7Hjz-X09B0rR84uB3Re5MsRhZbMt5WXrnppdc6pstXlV56TY>

Турчинов, О. (2018, December 11). Неомарксизм, або Подорож у безодню. Retrieved from https://ukr.lb.ua/news/2018/12/11/414681_neomarksizm_abo_podorozh_bezodnyu.html

Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. (2019, October 7). *Громадянське суспільство в Україні: погляд громадян*. Retrieved from <https://dif.org.ua/article/gromadyanske-suspilstvo-v-ukraini-poglyad-gromadyan>

Фостер, Л.Ф. (2015). *Соціологія суспільних рухів: Навчально-методичний комплекс для студентів спеціальності 8.03010101 «Соціологія»*. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Фуко, М. (1996). *Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности*. Москва: Касталь.

Шестаковський, О, Трофименко, О, Касянчук, М, & Вознесенський, М. (2016). *Післяреволюційна Україна — толерантність чи ухил вправо: науковий звіт про дослідження*(Publication). Київ: ЛГБТ-центр «Донбас-СоцПроект».

Яковлєв, М. (2011). Застосування кейс-стаді як методу політичних досліджень: спроба типологізації. *Наукові записки НаУКМА. Том 121, Політичні науки*, 13-16

Bernstein, M. (2005). Identity politics. *Annu. Rev. Sociol.*, 31, 47-74.

Biggs, M. (2013). How repertoires evolve: the diffusion of suicide protest in the twentieth century. *Mobilization: An International Quarterly*, 18(4), 407-428.

- Carter, D. (2010). *Stonewall: The Riots That Sparked the Gay Revolution*. St. Martin's Press.
- Chauvin, S., Lerche, A. (2013). *Sociologie de l'homosexualité*, Paris: Decouverte.
- Clayton, S. D., & Crosby, F. J. (1992). *Justice, gender, and affirmative action*. University of Michigan Press.
- DeFronzo, J., & Gill, J. (2019). *Social Problems and Social Movements*. Rowman & Littlefield.
- Dixon, E. (2019, April 5). Brunei: More companies boycott country over anti-gay laws. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2019/04/05/asia/brunei-hotel-airline-boycott-scli-intl/index.html>
- Earl, J., Kimport, K., Prieto, G., Rush, C., & Reynoso, K. (2010). Changing the world one webpage at a time: Conceptualizing and explaining Internet activism. *Mobilization: An International Quarterly*, 15(4), 425-446.
- Engel, S. M. (2001). *The unfinished revolution: Social movement theory and the gay and lesbian movement*. Cambridge University Press.
- Eribon, D. (2004). *Insult and the Making of the Gay Self*. Duke University Press.
- Gillham B. (2000). *Case study research methods*. Bloomsbury Publishing.
- Inglehart, R., & Baker, W. E. (2000). Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values. *American sociological review*, 19-51.
- Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (2017). *Discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Routledge.
- Irvine, A. (2011). Duration, dominance and depth in telephone and face-to-face interviews: A comparative exploration. *International Journal of Qualitative Methods*, 10(3), 202-220.
- Keck, M. E., & Sikkink, K. (1998). Transnational advocacy networks in the movement society. *The social movement society: Contentious politics for a new century*, 217-238.

- KyivPride. (2020). In *Facebook*. Retrieved from <https://www.facebook.com/kyivpride/photos/a.858394070937490/2516638318446382/?type=3&theater>
- Leachman, G. M. (2014). *Legalizing LGBT Politics: Litigation and the Construction of Social Movement Agendas* (Doctoral dissertation, UC Berkeley).
- Leksikov, R., & Rachok, D. (2020). Beyond Western Theories: On the Use and Abuse of “Homonationalism” in Eastern Europe. In *LGBTQ+ Activism in Central and Eastern Europe* (pp. 25-49). Palgrave Macmillan, Cham.
- Liubyva, T., & Golovakha, E. (2020) *Ukraine in Transformation*. Palgrave Macmillan
- Martsenyuk, T. (2012). The state of the LGBT community and homophobia in Ukraine. *Problems of Post-Communism*, 59(2), 51-62.
- Mucciaroni, G. (2011). The study of LGBT politics and its contributions to political science. *PS: Political Science & Politics*, 44(1), 17-21.
- Oosterhoff, P., Hoang, T. A., & Quach, T. T. (2014). *Negotiating public and legal spaces: The emergence of an LGBT movement in Vietnam* (No. IDS Evidence Report; 74). IDS.
- Patton, M. Q. (2007). Sampling, Qualitative (Purposive). In *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. John Wiley & Sons, Ltd.
<https://doi.org/10.1002/9781405165518.wbeoss012>
- Petrova, T., & Tarrow, S. (2007). Transactional and participatory activism in the emerging European polity: The puzzle of East-Central Europe. *Comparative political studies*, 40(1), 74-94.
- Schiavazzi, V. (2014, February 11). L’urlo di Pezzana per la difesa dei gay 37 anni fa a Mosca. Retrieved from https://torino.repubblica.it/cronaca/2014/02/11/news/l_urlo_di_pezzana_per_la_difesa_dei_gay_37_anni_fa_a_mosca-78282247/

Shevtsova, M. (2017). Learning the Lessons from the Euromaidan: The ups and downs of LGBT Activism in the Ukrainian Public Sphere. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*, 3, 157-180.

Sloutmaeckers, K., Touquet, H., & Vermeersch, P. (2016). *EU Enlargement and Gay Politics*. Palgrave Macmillan.

Snow, D., & Trom D. (2002). *The case study and the study of social movements*. in Klandermans, B., & Staggenborg, S. (2002). *Methods of social movement research* (pp. 146-172). Minneapolis: University of Minnesota Press.

Taylor, V., Whittier, N. E., & Morris and Mueller. (1992). *Collective Identity in Social Movement*.

The European Court of Human Rights, (2017, June 20) *Legislation in Russia banning the promotion of homosexuality breaches freedom of expression and is discriminatory* [Press release].

Tilly, C., Tarrow, S. (2015). *Contentious Politics*. Oxford University Press.

Waites, M. (2019). Decolonizing the boomerang effect in global queer politics: A new critical framework for sociological analysis of human rights contestation. *International Sociology*, 34(4), 382-401.

Wolf, S. (2017). *Sexuality and socialism: History, politics, and theory of LGBT liberation*. United States: Haymarket Books.

Wouters, R., & Walgrave, S. (2017). WHAT MAKES PROTEST POWERFUL? REINTRODUCING AND ELABORATING CHARLES TILLY'S WUNC CONCEPT. Unpublished.

<https://doi.org/10.13140/RG.2.2.28183.16809>

Wright, R., & Westcott, B. (2019, May 6). Brunei backs down on gay sex death penalty after international backlash. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2019/05/05/asia/brunei-lgbt-death-penalty-intl/index.html>

Yin, R. K. (1992). The case study method as a tool for doing evaluation. *Current sociology*, 40(1), 121-137.

ДОДАТКИ

Додаток 1. Гайд експертного інтерв'ю

Гайд експертного інтерв'ю

Доброго дня! Мене звати Андрій Авраменко, я – студент НаУКМА і в рамках магістерської роботи досліджую український ЛГБТ-рух. Особливу увагу я звертаю на активізм та розвиток руху у постмайданний період (2014 - дотепер). Для мене важлива думка людей, що залучені у цей рух. Тому буду дуже вдячним за Ваші розгорнуті та детальні відповіді. Для збереження конфіденційності, Ваше ім'я буде приховано, тобто усі дані в тексті будуть узагальнені, а респондентам будуть присвоєні шрифти. Скажіть, будь ласка, чи погоджуєтеся Ви, щоб наше інтерв'ю було записане на диктофон?

1. Демографічний блок.

Ім'я, гендерна ідентичність, освіта, регіон походження і проживання.

2. Відомості про те, наскільки респондент залучений у активізм

- Що для Вас означає активізм? Чи вважаєте Ви себе активістом/активісткою?
- Як давно Ви залучені у ЛГБТ-рух?
- Чи є для Вас активізм основним видом діяльності (роботою)?

3. Відомості про мотивацію активістської діяльності респондента.

- За яких обставин Ви почали займатися активізмом (що було основним мотивом)?
- Коли Ви стали активістом/активісткою? Що саме було першою діяльністю в ЛГБТ-русі?
- Чи були у Вас на той час друзі чи знайомі, що вже займалися активізмом? Якщо так, то чи вплинули вони на початок Вашої активістської діяльності?
- Що Вас мотивує як активіста? Що Ви вважаєте найбільш складним у цій діяльності?
- Чи є у Вас своєрідний взірець чи рольова модель для наслідування в активізмі?
- Як довго Ви збираєтесь займатися активізмом?

4. Бачення ЛГБТ-руху в Україні.

- Охарактеризуйте, будь ласка, загальне становище ЛГБТ-руху в Україні на теперішній момент.
- Якими, на Вашу думку, є головні цілі ЛГБТ-руху в Україні?
- Які найгостріші виклики стоять сьогодні перед ЛГБТ-рухом в Україні?
- Багато критиків ЛГБТ-руху, зокрема О. Турчинов, називають його лівим чи неомарксистським. Що Ви думаєте з цього приводу?
- Як Ви оцінюєте співпрацю серед українських ЛГБТ-активістів та організацій між собою?
- Що на Вашу думку, було переломною точкою/точками у розвитку ЛГБТ-руху в Україні за останні 10 років?
- Чи співпрацюєте Ви з міжнародними організаціями? Якщо так, то яким чином?

- Чи співпрацюєте Ви з українськими органами влади? Якщо так, то яким чином?
- Чи потрібно ЛГБТ-рухові займатися питаннями, які не належать до ЛГБТ-тематики? (наприклад, кліматичні зміни чи соціально-економічна політика держави)
- Чи потрібно взагалі ЛГБТ-рухові “йти в політику”? Якщо так, то яким чином?
- Як Ви оцінюєте соціальну активність та залученість ЛГБТ-спільноти у рух?
- Які перспективи в українського ЛГБТ-руху?

Резюмування бесіди. Подяка респонденту.

Додаток 2. Транскрипт інтерв'ю

Фрагмент інтерв'ю №6

– Доброго дня! Мене звати Андрій Авраменко, я – студент НаУКМА і в рамках магістерської роботи досліджую український ЛГБТ-рух. Особливу увагу я звертаю на активізм та розвиток руху у постмайданний період (2014 - дотепер). Для мене важлива думка людей, що залучені у цей рух. Тому буду дуже вдячним за Ваші розгорнуті та детальні відповіді. Для збереження конфіденційності, Ваше ім'я буде приховано, тобто усі дані в тексті будуть узагальнені, а респондентам будуть присвоєні шрифти. Скажіть, будь ласка, чи погоджуєтесь Ви, щоб наше інтерв'ю було записане на диктофон?

– Так, погоджуюсь, привіт.

– Добре, дякую дуже. Тоді ми можемо починати. Скажіть, будь ласка, як я можу до Вас звертатися і в якому роді?

– Мене звати ___, в чоловічому роді.

– Добре, скажіть, будь ласка, яка у вас освіта, регіон походження і проживання

– У мене вища освіта, я народився в Києві і проживаю в Київській області.

– Поговорімо про ваше залучення в активізм. По-перше, що для вас означає активізм?

– Ну, по-перше, активізм для мене – це можливість реалізувати свої амбіції, частково свої плани, допомогти собі і своїй родині у досягненні рівноправ'я у контексті прав людини.

Ще для мене активізм – це однодумці, які підтримують мене і яких підтримую я. Це якесь ком'юніті. воно дуже розрізнене, але є якісь спільні теми, є спільні цінності, які в принципі нас пов'язують. Ну, це для мене є активізм.

– А ви себе вважаєте активістом?

– Я не знаю, це таке поняття... ООН, ОБСЄ та різні інші міжнародні організації кажуть, що активіст – це взагалі будь-хто, хто виступає на підтримку прав людини чи інших якихось там прав. Мені здається, що активізм – це більш таке широке поняття для України, в тому плані, що він буває просто різний: є активізм диванний, коли люди просто, так би мовити, в фейсбуці щось пишуть, і є активісти, які виходять на заходи, є активісти, які аналітики, вони щось аналізують, видумують якісь стратегії і тому подібне, але не виходять на заходи, є активісти які займаються питаннями здоров'я, і вони взагалі можуть бути невидимі для нас, є активісти-менеджери...

– Ви особисто вважаєте себе активістом?

– Мабуть, так. Зараз мені здається що я більш професійний активіст, тобто це мій спосіб досягнення якихось цілей, які я згадував у першому питанні, і це спосіб в принципі заробітку, за ту роботу яку я у більшій мірі виконую я отримую гонорар. Є дійсно та робота, яку я роблю на волонтерських засадах, і звісно виходжу на якісь заходи, марші і тому подібне безкоштовно, тому це моя така позиція. Тому я, мабуть, такий напівпрофесійний активіст.

– Як давно ви залучені в ЛГБТ-рухах?

– В ЛГБТ-русі залучений з 2004 року.

– Як саме це сталось? Як ви почали займатись цим? І що було мотивом?

– Чисто випадково, насправді, в 2004 році взагалі нічого такого не було і взагалі не було поняття ЛГБТ-руху чи ЛГБТ. Тоді була сексуальна орієнтація, гендерної ідентичності тоді практично не було. Були геї, лесбійки, транссексуали. На той час єдина можливість познайомитись – це були газети. І в принципі все. Тільки-тільки поинав роботу і набував популярності сайт «Бізар». Але так як інтернет був майже недоступним та дорогим, то всі знайомились через газету. І от я так дізнався, що існує

організація __, вони давали рекламу в якійсь там газеті для знайомств, і я написав їм листа, вони запросили мене в офіс, познайомився з іншою організацією. Я почав волонтерити і через деякий час, коли вступив на перший курс, а я познайомився з ними, а коли був в 11 класі, то вони мене запросили координувати питання виходу їхньої газети __. От так я потрапив в ЛГБТ-рух.

– Тобто ваша перша діяльність у цьому русі – це координація діяльності цієї газети, так?

– Ні, моє перше залучення було як волонтера. Я робив усе можливе, аби ця газета виходила в світ. Тобто я обробляв анкети бо організація тоді проводила багато опитувань через гезети, я обробляв нові підписки, заносив нових підписників у базу, адресатів, їздив за газетою, пакував її. І потім коли я себе проявив, вони мене запросили займатися вже більш на постійній основі цими питаннями, і тоді вони отримали грант від посольства Голландії, і була можливість саме працювати. І тоді я більше часу почав приділяти саме роботі. Тобто це було поетапно, не відразу я почав... В принципі, я не вмів працювати з комп'ютером, як приїхав до них до офісу.

– Тобто, коли ви увійшли в рух, у вас ще там не було знайомих?

– У мене було там буквально декілька контактів, але це були люди з інших регіонів, з ними ми просто переписувалися, поки це було актуально. А взагалі так, в мене не було жодних контактів, і я майже ні з ким не був знайомий, але мені було дійсно цікаво познайомитись із цим рухом.

– Що Вас мотивує як активіста?

– Мабуть, я сам себе мотивую. Хоча, останнім часом мотивації якось поменшало. Мене мотивує в перше чергу якийсь результат. От зараз, наприклад, я чекаю рішення по одній судовій справі, в контексті захисту від дискримінації, і це мене мотивує. Також мене мотивує те, що я знайшов ще якісь варіанти захисту прав ЛГБТ-людини, що я можу створити якийсь новий проект, так би мовити.

– А що ви маєте на увазі, якісь нові варіанти захисту прав?

– Ну, ці шляхи – вони не нові. Вони вже давним-давно всім відомі, це або судові, або несудові методи захисту прав. Мене цікавлять саме судові, бо ми з моїм партнером маємо відповідну освіту відповідні знання і так як в судової практики в контексті захисту прав саме ЛГБТ – не конкретних фізичних осіб-представників ЛГБТ, а широкого кола осіб, то це дуже цікаво, бо практики такої немає. Дуже цікаво споглядати за реакцією суддів, адвокатів, які представляють сторону опонентів, бачити, які вони аргументи висувають. Одна справа, коли вони публічно щось пишуть, вони пишуть що це все неприродньо і так далі, якісь такі речі консервативні. То у суді значно інша ситуація і там говориться зовсім про інше, це дуже цікаво, як на мене. Ось це мене мотивує. Мотивують якісь «плюшки», тобто запрошення на конференції, заходи, можливість спілкуватися з цікавими людьми. Ну закордонних поїздок у мене дуже мало, в принципі я не дуже люблю виїжджати десь за межі країни.

– Можна ще спитати про судові справи? Як це впливає на досягнення ваших цілей?

– Це прямо впливає. Наприклад, у Великобританії усе зрушило...

– Але ж у Великобританії англосаксонська система.

– Ну, у нас не прецедентне право, але у нас судді нижчих інстанцій мають враховувати позицію суддів вищих інстанцій, після реформи, яка вже відбулася, це по-перше. По-друге, у нас в Україні ратифікована Європейська конвенція про основоположні права і свободи людини, і вона є частиною українського законодавства. Навіть якщо у нас не прописане питання щодо дискримінації СОГІ в базовому українському законі, то воно закріплене Конвенцією і Європейським судом прав людини, він – єдиний хто має можливість трактувати цю конвенцію через свої рішення. Тому якщо ми будемо нести якісь пункти отаких от рішень, то це буде впливати на українську політику, і, звісно, це буде стимулювати зміну законодавства.

Про те, що прийде якесь скликання парламенту, чи прийде якийсь президент, який буде тут же запроваджувати ці всі реформи на захист і на підтримку прав людини – я не вірю. Бачу, що це взагалі не працює. І тому, як на мене найбільш ефективний спосіб – це створення судової практики, але це насправді дуже довго. Я сьогодні порахував, що ми вже 17 місяців чекаємо на рішення в однієї справі. Але можливо це тому що це – адміністративне судочинство, і воно більш таке вальяжне. І судді тут ведуть себе трохи інакше. Бо якби це була б справа приватного обвинувачення, то вже рішення було б. Окрім того, що я займаюся активізмом, я ще займаюсь захистом прав фізичних осіб, то там все набагато швидше. І це викликає з деякої сторони подиви, а з деякої сторони зрозуміло, тому що судді також не готові виносити рішення на користь ЛГБТ-спільноти.

– Тобто у Вас активізм – це не основна робота?

– Не можу сказати, активізм – це основна робота чи не основна. І також чи основна робота – клієнти чи аналітика (я крім того ще пишу аналітичні матеріали, наприклад ось було замовлення громадської організації ВІЛ-позитивних жінок, які займаються захистом прав. Мені потрібно було написати звіт по дослідженню, яке вони робили нещодавно.) Тобто не можна сказати, що я досліджую лише ЛГБТ-активізм, впринципі це – нереально, бо в цьому немає таких супер великих грошей, особливо в правозахисті, та адвокації. І в Україні буквально декілька організацій, які мають стабільно високе фінансування, великий штат, які повністю отримують кошти за свою роботу, ми, мабуть, не така організація, і я, мабуть, не такий активіст, який готовий працювати лише на одну організацію і бути «закритим» в рамках якихось одних питань.

– Що є для Вас найскладніше в діяльності активістській?

– Мабуть, найскладніше це – знайти союзників і знайти підтримку не тільки серед інших ЛГБТ-організацій чи груп. Важче знайти підтримку серед широкого кола осіб і дуже важко достукатися до донорів, бо вони займають

позицію нейтральну і не завжди готові підтримувати такі кардинально гострі, на їх думку, контексти захисту прав. Тобто вони не хочуть вмішуватись в судові питання, судові справи, бо таким чином вони вважають, що вони впливають на судову систему. Вони вважають, що це мають робити просто люди зі своєї ініціативи, об'єднуватись. Вони не хочуть з цим мати справу, аби їм українська влада не казала про те, що вони гроші дали, і таким чином впливають на політику держави. Ну і питання безпеки, це – дуже складне питання, бо погрози вони бувають різного характеру, і коли пишуть прото якусь гидоту в фейсбуці – це одна справа, а інша – це коли телефонують на твій особистий номер, тобі погрожують і твоїй сім'ї, розказують про речі, які стороння людина не знає. Це змушує почувати себе не дуже комфортно. Але, в принципі, далі погроз не заходить, я намагаюся постійно змінювати якийсь алгоритм безпеки, але все одно ти живеш в одному місці, в одному місті, тебе знають сусіди і так далі.

– У Вас є модель для наслідування, взірць в активізмі?

– Насправді нема. Я досить критично ставлюся до діяльності своїх колег і хочу, щоб вони теж критично ставились до моєї діяльності. Я хочу, щоб ми створювали якісь моделі, на які б орієнтувалася більша кількість пересічних громадян і пересічних ЛГБТ, які б також ставали активістами, підтримували і самі створювали організації, у нас в Україні з цим велика проблема.